

KOMPLEKSOWA EKSPEDYCJA JAĆWIESKA

FENOMEN WIELODyscyplinarnych BADAŃ NAD JAĆWIEŻĄ

Augustów, 14-16 października 2021 r.

KSIĄŻKA ABSTRAKTÓW

Ośrodek Badań
Europy
Środkowo-
Wschodniej

Białystok-Olsztyn 2021

Wydawca:

Ośrodek Badań Europy Środkowo-Wschodniej

**Publikacja sfinansowana ze środków Ośrodka Badań Europy Środkowo-Wschodniej
oraz Towarzystwa Naukowego Pruthenia**

Redakcja:

Maciej Karczewski, Bogdan Radzicki

© Autorzy i wydawca

ISBN: 978-83-958357-5-9

Skład i łamanie: Visual-Arts, Gdańsk, ✉ poczta@v-arts.pl

Druk: GRYF OLSZTYN

Spis treści

65 lat Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej	5
Komitet organizacyjny konferencji	6
Program konferencji	7
Katarzyna Cywa, Agnieszka Wacnik	
<i>Analizy pozostałości drewna w badaniach Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej jako punkt wyjścia do rozważań nad sposobami użytkowania lasów północno-wschodniej Polski</i>	11
Alicja Dobrosielska	
<i>Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska a studia historyczne nad Jaćwieżą i ziemiami pojaćwieskimi. Próba sformułowania problemów badawczych</i>	12
Łukasz Faszczka	
<i>Badania nad toponomastyką regionu Augustowszczyzny</i>	14
Anna Gręzak	
<i>Archeozoologiczna spuścizna Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej</i>	15
Mirostław J. Hoffmann	
<i>Spuścizna Jerzego Antoniewicza w zbiorach Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie. Geneza, zawartość i charakterystyka</i>	16
Elżbieta Jaskulska	
<i>Scio me nihil scire – dorobek badań Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej nad ludzkimi szczątkami ciałopalnymi w świetle współczesnej bioarcheologii</i>	18
Tomasz Kalicki	
<i>Prace geoarcheologiczne Zakładu Geomorfologii i Geoarcheologii UJK w Kielcach w północno-wschodniej Polsce – metody i wyniki</i>	20
Maciej Karczewski	
<i>Archiwalia Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej w zasobach Archiwum Państwowego w Białymstoku</i>	21
Bartosz Kontny	
<i>Jerzy Okulicz-Kozaryn – archeolog bałtyjski (eseistycznie i subiektywnie)</i>	22
Iwona Kulesza-Woroniecka	
<i>Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska w wydawnictwach Białostockiego Towarzystwa Naukowego</i>	23
Mirostawa Kupryjanowicz	
<i>Paleoekologia Jaćwieży – dawne badania i nowe perspektywy</i>	24
Iwona Lewoc, Sławomir Miłek, Tomasz Nowakiewicz, Dawid Rembecki	
<i>Jaćwieska „Dolina królów” w Puszczy Augustowskiej. Informacje wstępne</i>	26

Iwona Lewoc, Michał Pisz	
<i>Wieloaspektowe badania weryfikacyjne wybranych stanowisk Suwalszczyzny. Założenia projektu i pierwsze wyniki</i>	28
Andrzej Matusiewicz	
<i>Antoni Patla (1897-1977) animator badań i ochrony walorów historyczno-przyrodniczych Suwalszczyzny</i>	29
Aldona Mueller-Bieniek	
<i>Archeobotaniczne badania stanowisk kręgu kultur zachodniobałtyjskich</i>	30
Magdalena Muskała	
<i>Udział Akademii Medycznej w Białymstoku w Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej. Ludzie i materiały</i>	31
Anna Pytasz-Kołodziejczyk	
<i>Wkład profesora Knuta Olofa Falka w badania Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej oraz ich znaczenie dla badań nad geografią historyczną obszarów pojaćwieskich</i>	32
Bogdan Radzicki	
<i>Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska a kapitał kulturowy ziem pojaćwieskich</i>	33
Katarzyna Rusin	
<i>Archiwalia Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej w zasobach Działu Archeologii Muzeum Podlaskiego w Białymstoku i Archiwum Państwowego w Białymstoku</i>	35
Ewa Smolska, Piotr Szwarczewski, Jonas Mazeika	
<i>Badania geomorfologiczne na terytorium Jaćwieży w północno-wschodniej Polsce i zachodniej Litwie</i>	39
Krzysztof Snarski	
<i>Etnograf wśród archeologów. Eksploracje terenowe prof. Mariana Pokropka i ich znaczenie dla poznania kultury obszaru Suwalszczyzny</i>	41
Jarosław Sobieraj	
<i>Dramatis personae Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej: Włodzimiera i Romuald Odojowie (1931-2018)</i>	43
Anna Juga-Szymańska, Paweł Szymański	
<i>Terenowe badania archeologiczne Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej</i>	44

65 lat Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej

Szanowni państwo,

w 2024 roku minie 65. rocznica powołania Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej. Rok później przypadną dwie kolejne daty: 70. rocznica rozpoczęcia badań wykopaliskowych na cmentarzysku w Szwajcarii koło Suwałk i 50. rocznica II Konferencji Nauk Historycznych „Jaćwież w badaniach 1955-1975”, podsumowującej dwudziestoletnie osiągnięcia KEJ.

Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska stanowiła w realiach PRL fenomen naukowy i społeczny. W jej działania zaangażowali się przedstawiciele nauk humanistycznych: archeolodzy, historycy, językoznawcy, etnografowie oraz nauk przyrodniczych: antropolodzy fizyczni i biolodzy, reprezentujący ośrodki uniwersyteckie, konserwatorskie i muzealne w Warszawie, Białymstoku, Olsztynie i Krakowie oraz uniwersytet w Lund. KEJ znalazła oparcie instytucjonalne i finansowe w biurze Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych na woj. białostockie oraz Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie, ale jej struktura i zasady działania przypominały dzisiejsze stowarzyszenia naukowe.

Oficjalne powołanie KEJ miało miejsce 22 lipca 1959 r. Faktyczne działała ona już od czterech lat, a jej początek był związany z podjętymi w 1955 r. przez Jerzego Antoniewicza wykopaliskami na cmentarzysku w Szwajcarii koło Suwałk. Zakończenie działalności KEJ nie zostało nigdy oficjalnie ogłoszone. Do wygaśnięcia jej badań terenowych przyczyniła się przeprowadzona w 1975 r. reforma administracyjna kraju. Wyodrębnienie Pojezierza Suwalskiego i Równiny Augustowskiej w województwo suwalskie pozbawiło KEJ zaplecza finansowego i organizacyjnego, jakie dotychczas stwarzał Wojewódzki Konserwator Zabytków Archeologicznych w Białymstoku.

Osiągnięcia naukowe KEJ przyczyniły się do rozwoju badań humanistycznych na obszarze północno-wschodniej Polski na niespotykaną wcześniej skalę. Wyznaczyły również nowe kierunki prowadzonych tu badań przyrodniczych wprowadzając do nich pierwiastek humanistyczny. Dorobek naukowy jej sekcji: archeologicznej, antropologicznej, językoznawczej, historycznej, przyrodniczej i etnograficznej, chociaż dotychczas kompleksowo niepodsumowany, a w części również nieopublikowany, w wielu przypadkach stał się fundamentem powojennego rozwoju tych dyscyplin naukowych nie tylko na obszarze północno-wschodniej Polski.

Ideą konferencji *Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska. Fenomen wielodyscyplinarnych badań nad Jaćwieżą* jest zainicjowanie projektu badawczego, którego celem będzie interdyscyplinarne podsumowanie osiągnięć KEJ i jednocześnie wprowadzenie do obiegu naukowego, na zasadach otwartego dostępu, całego jej dorobku, w tym obszernych archiwów instytucjonalnych i prywatnych. Zakończenie prac przewidywane jest na 2024 lub 2025 r., co zbiegnie się z przypadającymi wówczas rocznicami.

Komitet organizacyjny konferencji

KOMITET ORGANIZACYJNY KONFERENCJI

dr hab. Bartosz Kontny, prof. UW

prof. dr hab. Mirosława Kupryjanowicz

dr hab. Anna Pytasz-Kołodziejczyk, prof. UWM

prof. dr hab. Ewa Smolska, prof. UW

dr hab. Agnieszka Wacnik, prof. IB PAN

dr Magdalena Muskała

dr Antoni Gawęł

dr Anna Juga-Szymańska

mgr Łukasz Faszczka

SEKRETARIAT

6

dr hab. Mirosław J. Hoffmann

dr hab. Maciej Karczewski, prof. UwB

dr Małgorzata Karczewska

dr Bogdan Radzicki

Program konferencji

14.10.2021 r.

13:00 otwarcie konferencji
*Wystąpienie prof. dra hab. Wojciecha Nowakowskiego
(Instytut Historii Sztuki, Wydział Nauk o Kulturze i Sztuce Uniwersytetu
Warszawskiego)*

Panel I: Sekcja Archeologiczna KEJ – ludzie i osiągnięcia

13:30 – 13:50 dr Anna Juga-Szymańska, dr hab. Paweł Szymański
(Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego)
Terenowe badania archeologiczne Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej

13:50 – 14:10 dr Jarosław Sobieraj
(Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie)
*Dramatis personae Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej: Włodzimiera
i Romuald Odojowie (1931-2018)*

14:10 – 14:30 dr hab. Bartosz Kontny, prof. UW
(Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego)
Jerzy Okulicz-Kozaryn – archeolog bałtyjski (eseistycznie i subiektywnie)

14:30 – 14:50 mgr Andrzej Matusiewicz
(Centrum Edukacji Nauczycielskiej w Suwałkach)
*Antoni Patla (1897-1977) – animator badań i ochrony walorów historyczno-
-przyrodniczych Suwalszczyzny*

14:50 – 15:10 dyskusja

15:10 – 16:30 przerwa obiadowa

Panel II: Sekcje Historyczna i Językoznawcza KEJ – ludzie i osiągnięcia

16:30 – 16:50 dr Alicja Dobrosielska
(Towarzystwo Naukowe Pruthenia)
*Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska a studia historyczne nad Jaćwieżą
i ziemiami pojaćwieskimi. Próba sformułowania problemów badawczych*

16:50 – 17:10 dr hab. Anna Pytasz-Kołodziejczyk, prof. UWM
(Instytut Historii, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie)
*Wkład profesora Knuta Olofa Falka w badania Kompleksowej Ekspedycji
Jaćwieskiej oraz ich znaczenie dla badań nad geografią historyczną
obszarów pojaćwieskich*

17:10 – 17:30 mgr Łukasz Faszczka
(doktorant Wydziału Historii Uniwersytetu Warszawskiego)
Badania nad toponomastyką regionu Augustowszczyzny

17:30 – 17:50 dyskusja

Panel III: Sekcja Antropologiczna KEJ – ludzie i osiągnięcia

- 17:50 – 18:10 dr Magdalena Muskała
(Samodzielna Pracownia Historii Medycyny i Farmacji
Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku)
*Udział Akademii Medycznej w Białymstoku w Kompleksowej Ekspedycji
Jaćwieskiej. Ludzie i materiały*
-
- 18:10 – 18:30 dr Elżbieta Jaskulska
(Katedra Bioarcheologii, Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego)
*Scio me nihil scire – dorobek badań Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej
nad ludzkimi szczątkami ciałopalnymi w świetle współczesnej bioarcheologii*
-
- 18:30 – 18:50 dyskusja
- 19:30 kolacja integracyjna

15.10.2021 r.

Panel IV: Sekcja Przyrodnicza KEJ – ludzie i osiągnięcia

- 9:30 – 9:50 dr Katarzyna Cywa, dr hab. Agnieszka Wacnik (Instytut Botaniki
im. W. Szafera PAN w Krakowie)
*Analizy pozostałości drewna w badaniach Kompleksowej Ekspedycji
Jaćwieskiej jako punkt wyjścia do rozważań nad sposobami użytkowania
lasów północno-wschodniej Polski*
-
- 9:50 – 10:10 dr Anna Gręzak
(Katedra Bioarcheologii, Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego)
Archeozoologiczna spuścizna Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej
-
- 10:10 – 10:30 dr hab. Aldona Mueller-Bieniek
(Katedra Bioarcheologii, Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego)
Archeobotaniczne badania stanowisk kręgu kultur zachodniobałtyjskich
-
- 10:30 – 10:50 dyskusja

Panel V: Sekcja Etnograficzna KEJ – ludzie i osiągnięcia

- 10:50 – 11:10 dr Krzysztof Snarski
(Dział Etnografii Muzeum Okręgowego w Suwałkach)
*Etnograf wśród archeologów. Eksploracje terenowe prof. Mariana Pokropka
i ich znaczenie dla poznania kultury obszaru Suwalszczyzny*
-
- 11:10 – 11:30 dyskusja
- 11:30 – 11:50 przerwa kawowa

Panel VI: Archiwa KEJ

- 11:50 – 12:10 mgr Katarzyna Rusin
(Dział Archeologii Muzeum Podlaskiego w Białymstoku)
*Archiwalia Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej w zasobach Działu
Archeologii Muzeum Podlaskiego Białymstoku i Archiwum Państwowego
w Białymstoku*
-

12:10 – 12:30 dr hab. Maciej Karczewski, prof. UwB
(Pracownia Archeologii Nieodległej Przeszłości i Nauk Pomocniczych Historii XX w., Wydział Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu w Białymstoku)

Archiwalia KEJ w zasobach Archiwum Państwowego w Białymstoku

12:30 – 12:50 dr hab. Mirosław J. Hoffmann
(Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Instytut Historii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie)

Spuścizna Jerzego Antoniewicza w zbiorach Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie. Geneza, zawartość i charakterystyka

12:50 – 13:10 dr Iwona Kulesza-Woroniecka
(Instytut Socjologii Uniwersytetu w Białymstoku)

Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska w wydawnictwach Białostockiego Towarzystwa Naukowego

13:10 – 13:30 dyskusja

Panel VII: Dziedzictwo KEJ – nowe kierunki i perspektywy badań nad dziejami i dziedzictwem kulturowym północno-wschodniej Polski

Część 1: archeologia

13:30 – 13:50 mgr Iwona Lewoc (doktorantka Wydziału Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, Fundacja Terra Desolata), mgr Sławomir Miłek (Fundacja Ab Terra), dr hab. Tomasz Nowakiewicz (Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego), mgr Dawid Rembecki (doktorant Wydziału Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, Grupa Venedi)

Jaćwieska „Dolina królów” w Puszczy Augustowskiej. Informacje wstępne

13:50 – 14:10 mgr Iwona Lewoc (Fundacja Terra Desolata, doktorantka Wydziału Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego), mgr Michał Pisz (doktorant Wydziału Geologii Uniwersytetu Warszawskiego)

Wieloaspektowe badania weryfikacyjne wybranych stanowisk Suwalszczyzny. Założenia projektu i pierwsze wyniki

14:10 – 14:30 dyskusja

14:30 – 16:00 przerwa obiadowa

Część 2: nauki przyrodnicze i nauki o Ziemi

Część panelu zorganizowana przez Stowarzyszenie Archeologii Środowiskowej

16:00 – 16:20 prof. dr hab. Mirosława Kupryjanowicz
(Katedra Paleobiologii, Wydział Biologii Uniwersytetu w Białymstoku)

Paleoekologia Jaćwieży – dawne badania i nowe perspektywy

16:20 – 16:40 dr hab. Tomasz Kalicki, prof. UJK
(Zakład Geomorfologii i Geoarcheologii, Instytut Geografii i Nauk o Środowisku Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach)

Prace geoarcheologiczne Zakładu Geomorfologii i Geoarcheologii UJK w Kielcach w północno-wschodniej Polsce – metody i wyniki

16:40 – 17:00 dr hab. Ewa Smolska, prof. UW, dr hab. Piotr Szwarczewski
(Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW),
prof. dr hab. Jonas Mazeika
(Nature Research Centre, Laboratory of Nuclear Geophysics and Radio-
ecology, Vilnius, Lithuania)

*Badania geomorfologiczne na terytorium Jaćwieży w północno-wschodniej
Polsce i zachodniej Litwie*

17:00 – 17:20 dyskusja

Część 3: dziedzictwo KEJ

17:20 – 17:40 dr Bogdan Radzicki
(Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Towarzystwo Naukowe
Pruthenia)

Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska a kapitał kulturowy ziem pojaćwieskich

17:40 – 18:40 Archiwa historii mówionej KEJ – round table

18:40 Dyskusja podsumowująca

16.10.2021 r.

9:00 – 15:00 Sesja terenowa: Historia, archeologia i antropologia krajobrazu kulturo-
wego obszarów pojaćwieskich

Podsumowanie i zamknięcie konferencji

**Katarzyna Cywa¹,
Agnieszka Wacnik²**

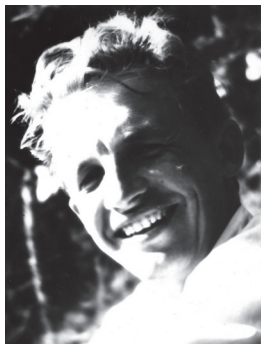
■ Instytut Botaniki im. W. Szafera
Polska Akademia Nauk w Krakowie

✉ ¹k.cywa@botany.pl
²a.wacnik@botany.pl

Analizy pozostałości drewna w badaniach Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej jako punkt wyjścia do rozważań nad sposobami użytkowania lasów północno-wschodniej Polski

Efektem działań sekcji przyrodniczej KEJ było m.in. oznaczenie taksonomiczne kilku tysięcy fragmentów węgla drzewnych, odkrytych na stanowiskach związanych z osadnictwem jaćwieskim. Analizy tych materiałów zostały przeprowadzone w Zakładzie Biologii Akademii Medycznej w Białymstoku, kierowanym przez prof. W. Sławińskiego, a później przez prof. B. Czeczugę. Posługiwano się nowoczesną i nadal stosowaną metodą obserwacji drewna spalonego, wykorzystującą mikroskopię w świetle odbitym, upowszechnioną dopiero w latach 70. XX wieku. Oryginalna lista oznaczeń węgla drzewnych z tych badań, publikowanych od końca lat 50. do początku lat 80. ubiegłego wieku, obejmuje blisko 30 taksonów drzew i krzewów, w większości oznaczonych do rangi gatunku. Obecnie uważa się, że nie ma wystarczających podstaw do tak szczegółowych oznaczeń.

W niniejszym opracowaniu, skorygowane autorsko wyniki prac KEJ uzupełniono o wszystkie dostępne dane antrakologiczne z okresu wpływów rzymskich, wędrowek ludów i wczesnego średniowiecza, z terenu północno-wschodniej Polski. Podstawowym celem było wykazanie różnic w użytkowaniu drewna dla wymienionych okresów chronologicznych. Dobrym przykładem mogą być spektra taksonomiczne określające drewno użyte do budowy stosów pogrzebowych przez społeczności kultury bogaczewskiej (stan. Paprotki Kolonia 1; Pojezierze Mazurskie) i sudowskiej (stan. Netta 1, Osowa 1, Szurpiły 1 i 2, Szwajcaria; Pojezierze Litewskie) w okresie wpływów rzymskich. Na cmentarzysku w Paprotkach Kolonii wykorzystywano głównie drewno brzozy z dodatkiem sosny, dębu i olszy, a na stanowiskach jaćwieskich dominowała sosna z domieszką brzozy, świerka i cisa. Odmienny profil dominujących surowców wynikał zarówno z lokalnej dostępności drewna, jak również ze specyfiki praktyk pogrzebowych obu kultur.

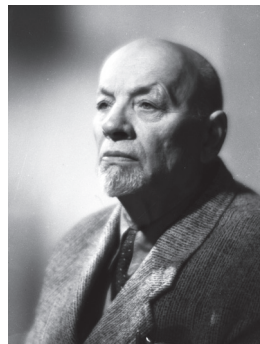

Profesor Bazyli Czeczuga

Źródło:

https://www.umb.edu.pl/medyk/tematy/wspomnienia_i_refleksje/wspomnienie_o_prof_bazyliim_czeczudze

Profesor Witold Sławiński, pracownik naukowy Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. Fotografia portretowa Autor: Hartwig Edward

Alicja Dobrosielska

Towarzystwo Naukowe Pruthenia

dobrosielska.alicja@gmail.com

Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska a studia historyczne nad Jaćwieżą i ziemiami pojaćwieskimi. Próba sformułowania problemów badawczych

Jerzy Wiśniewski, który wraz z Aleksandrem Kamińskim współtworzył sekcję historyczną Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej (KEJ), w opublikowanym po latach artykule *Badania nad dziejami osadnictwa ziem dawnej Jaćwieży i jej pogranicza - wyniki i propozycje* (Rocznik Białostocki, 1981, R. XIV) wskazał jako główne cele działalności sekcji historycznej KEJ następujące zadania: 1. zbadanie dalszych losów ziem pojaćwieskich i narodu jaćwieskiego; 2. ustalenie, czy na ziemiach tych pozostały resztki Jaćwingów i jakieś relikty po nich; 3. uchwycenie śladów uchodźców jaćwieskich na ziemiach pogranicznych. Jak wspomina Wiśniewski, to nie zacisze uczelnianych gabinetów czy czytelnie biblioteczne były miejscem kształtowania tych problemów badawczych. Zostały one sformułowane w efekcie dyskusji toczonych na posiedzeniach KEJ i na terenie wykopalisk w Szwajcarii.

W ciągu lat działalności do dwóch założycieli sekcji historycznej KEJ dołączali kolejni badacze, poszerzając zakres podejmowanej w ramach sekcji problematyki historycznej. Ważnym wydarzeniem dla rozwoju badań historycznych związanych z działalnością ekspedycji była organizacja „I Konferencji Nauk Historycznych, poświęconej badaniom ziem północno-wschodnich Polski” w Białymstoku (2-3 czerwca 1961 r.) podczas której mieli swoje wystąpienia i zabrali głos w dyskusji znaczący polscy historycy Henryk Łowmiański, Stanisław Herbst i inni. Można zatem przyjąć, że te dwa czynniki: po pierwsze postaci założycieli, po drugie konferencja miały istotny wpływ na ukształtowanie działalności sekcji historycznej KEJ. Przyjęcie tego założenia otwiera szerokie pole problemowe dotyczące indywidualnych biografii naukowych historyków, którzy zostali wciągnięci w orbitę działań i zainteresowań KEJ.

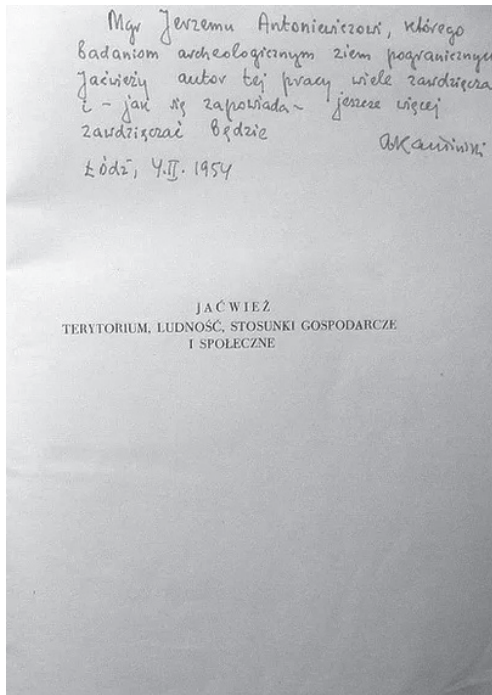
Jerzy Antoniewicz i Jerzy Wiśniewski (w głębi) w bazie Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej, ok. 1960 r.

Fot. z archiwum Terho Paulsona

Mocno podkreślanym aspektem działalności KEJ była jej wielodyscyplinarność (kompleksowość). Na gruncie badań historycznych zagadnienie to można sformułować w postaci pytania: na ile członkowie i współpracownicy sekcji historycznej potrafili korzystać w swojej praktyce badawczej z metod i wyników badań kolegów z innych dyscyplin? Odpowiedź na to pytanie wymaga szczegółowej analizy konkretnych tekstów naukowych.

Ważnym aspektem działań nad dziedzictwem KEJ jest badanie spuścizny naukowej – prywatnych archiwów osób związanych z sekcją historyczną na przestrzeni lat funkcjonowania ekspedycji. Realizacja tego zadania wymaga nie tylko przeanalizowania oficjalnych dokumentów związanych z ekspedycją, ale także prywatnych archiwów jej kluczowych postaci. Udostępnienie dla nauki zapomnianej często spuścizny naukowej członków i współpracowników sekcji historycznej będzie niewątpliwie ważnym wkładem dla zrozumienia tego naukowego i kulturowego fenomenu.

Trzy naszkicowane wyżej zagadnienia nie wyczerpują zapewne spektrum problematyki badawczej związanej z działalnością i spuścizną sekcji historycznej KEJ. Dyskusja nad nimi pozwoli z jednej strony usystematyzować naszkicowaną przeze mnie problematykę, z drugiej być może sformułować lub odkryć nowe, słabo rozpoznane jeszcze obszary badawcze.

Dedykacja Aleksandra Kamińskiego dla Jerzego Antoniewicza na egzemplarzu „Jaciwieży” (1954)

Źródło: <https://www.cyfrowearchiwum.com/jacwicz-terytorium-ludnos>

Łukasz Faszczka

■ doktorant Wydziału Historii
Uniwersytetu Warszawskiego

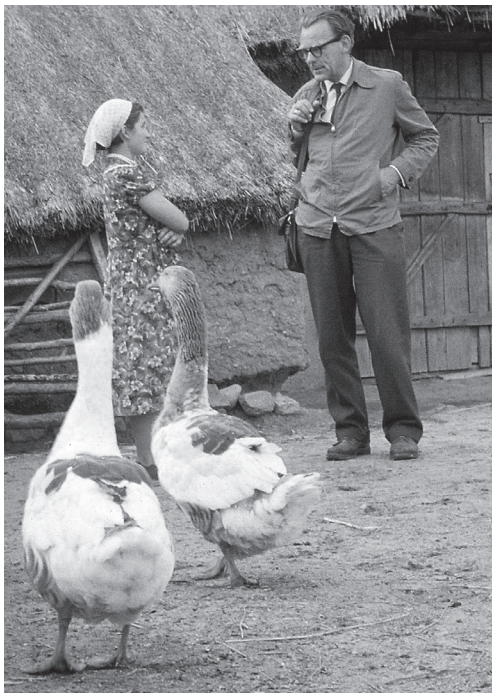
✉ lukaszfaszcza@wp.pl

Badania nad toponomastyką regionu Augustowszczyzny

W latach siedemdziesiątych XX w. prof. Knut Olof Falk oraz kilkadziesiąt studentów z Uniwersytetu w Lund (najbardziej aktywnym był Hans Elveson) prowadziło prace nad toponomastyką regionu Augustowszczyzny. Badania dotyczyły przede wszystkim nazw związanych z miejscowymi jeziorami.

W tym celu prof. Falk organizował wyjazdy naukowo-badawcze, które docelowo skupiały się na regionie Pojezierza Augustowsko-Suwalskiego. W ich czasie naukowcy przeprowadzili szereg rozmów z mieszkańcami (najczęściej rybakami), które pozwoliły na uzyskanie informacji dotyczących m.in. nazw toni okolicznych jezior.

Nieocenioną rolę w prowadzonych przez prof. Falka badaniach odegrał miejscowy ichtiolog – inżynier Henryk Zdziennicki. Na prośbę szwedzkiego badacza zbierał on dane poświęcone toponomastyce akwenów położonych w granicach Pojezierza Augustowsko-Suwalskiego. Dzięki zaangażowaniu inż. Zdziennickiego w ręce prof. Falka trafiła duża ilość materiału badawczego. Obaj panowie prowadzili ożywioną korespondencję. W zamyśle badaczy było opracowanie pracy naukowej poświęconej toponomastyce obszaru Augustowszczyzny (nie doszło do tego ze względu na śmierć prof. Falka). Niniejszy referat powstał na bazie prywatnych materiałów – listów oraz niepublikowanych notatek badawczych inż. Zdziennickiego, które zostały udostępnione dzięki uprzejmości jego syna – prof. Bohdana Zdziennickiego.

Profesor Knut Olof Falk podczas prac terenowych

Fot. P-O. Strangerta (1960).

Fot. z archiwum Terho Paulsona

Archeozoologiczna spuścizna Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej

Wieloletnie badania archeologiczne na terenie północno-wschodniej Polski prowadzone w ramach Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej dostarczyły licznych zespołów zwierzęcych szczątków kostnych. Opracowania części z nich podjęli się już w latach 50. i 60. XX w. Kazimierz Krysiak i Stanisław Serwatka ze Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, a w późniejszym czasie archeozoolodzy z Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie i Instytutu Archeologii UW (przekształconego niedawno w Wydział Archeologii). Badania dotyczyły zarówno szczątków pokonsumpcyjnych pozyskanych na terenie osad (m.in. Szurpiły, Osinki, Żubronajcie), jak też pozostałości kostnych i pochówków zwierzęcych odkrytych na tym obszarze cmentarzysk (Korkliny, Przebród, Osowa, Netta). Opublikowane wyniki, przyniosły ustalenia dotyczące gospodarowania zwierzętami, ich roli w życiu codziennym i obrzędowości społeczności zamieszkujących te tereny od wczesnej epoki żelaza po średniowiecze.

Jednak mimo, iż od badań minęło już kilkadziesiąt lat, monografie niektórych stanowisk ukazały się drukiem niedawno (np. Osinki, 2020), inne ukażą się niebawem (Jeglińiec), a część opracowanych materiałów z różnych powodów nie doczekała się publikacji. Przez lata upływające od zakończenia działalności Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej na wybranych stanowiskach kontynuowano prace, które dostarczyły nowych źródeł cennych dla rozważań nad wspomnianymi zagadnieniami.

Badacze opracowujący zwierzęce szczątki kostne z racji zainteresowań i wykształcenia, kładli większy nacisk na różne aspekty analizy, przy czym posługiwali się aktualnie dostępnymi metodami, a pierwsze opracowania tworzone, gdy archeozoologia dopiero wypracowywała metodykę. W miarę upływu czasu metody analizy i interpretacji uzyskanych wyników ulegały zmianom. Największy skok w zakresie możliwości merytorycznych nastąpił pod koniec XX w., kiedy do „klasycznych” analiz archeozoologicznych dołączyły badania izotopowe i genetyczne. Te ostatnie nie były podejmowane w przypadku omawianych materiałów. To wszystko skłania do ponownego przyjrzenia się potencjałowi wydobytych przez lata źródeł kostnych, ich dostępności oraz możliwości wykorzystania do uszczegółowienia dotychczasowych wyników według stosowanych obecnie procedur lub postawienia innych pytań badawczych.

Szkielet konia odkryty w jamie ofiarnej na cmentarzysku w Osowej

Fot. Zbiory Działu Archeologii Muzeum Podlaskiego w Białymstoku

Mirostaw J. Hoffmann

■ Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie
■ Instytut Historii
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie
✉ mj.hoffmann@poczta.fm

Spuścizna Jerzego Antoniewicza w zbiorach Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie. Geneza, zawartość i charakterystyka

Muzeum Warmii i Mazur (dawniej Muzeum Mazurskie) w Olsztynie jest pierwszą placówką muzealną, utworzoną na tzw. ziemiach odzyskanych. Za początek jego działalności przyjmuje się dzień 29 marca 1945 r., czyli datę przybycia do Olsztyna Hieronima Skurpskiego (1914-2006). Został on oddelegowany do stolicy Warmii i Mazur „z ramienia Rządu Tymczasowego Rzeczypospolitej Polskiej” do dyspozycji Pełnomocnika Rządu na Okręg Mazurski i został przez niego zatrudniony „w charakterze kustosa Muzeum w Olsztynie”.

W pierwszych latach istnienia muzeum bardzo istotną rolę odegrał Jerzy Antoniewicz (1919-1970), który położył podwaliny pod utworzony w 1955 r. Dział Archeologii. Ten niespełna trzydziestoletni badacz, zaraz po ustaniu działań wojennych zajął się zabezpieczaniem ocalałych zabytków i archiwaliów z muzeów regionalnych (*Heimatmuseen*) oraz izb pamięci Warmii i Mazur. Początkowo jako ochotnik, a następnie z ramienia Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie oraz Ministerstwa Kultury i Sztuki monitorował on losy zbiorów i archiwaliów archeologicznych, przyczyniając się – wraz z Hieronimem Skurpskim – do uratowania wielu, nierzadko przetrzebionych już zasobów.

Po niespodziewanej śmierci Jerzego Antoniewicza, 29 czerwca 1970 r., w roku 1972 muzeum w Olsztynie nabyło od wdowy, Barbary Antoniewiczowej spuściznę po Zmarłym w postaci bogatego księgozbioru oraz bardzo obszernego zespołu materiałów archiwalnych.

Trudno jednoznacznie, w kilku zdaniach określić genezę tego archiwum. Przede wszystkim charakter i zawartość zbioru materiałów archiwalnych – znanego w literaturze jako tzw. Archiwum Antoniewicza – nie predestynują, by zespół ten tak nazywać. Powstanie tegoż datować najpewniej trzeba na schyłek lat 30. lub okres trwania II wojny światowej. Przypuszczenie wiązać to należy z losami Antoniewicza w tych latach. Mianowicie, jako podchorąży artylerii walczył w kampanii wrześniowej, m.in. brał udział w obronie Warszawy. Po powstaniu warszawskim, w grupie muzealnej pod kierownictwem Stanisława Lorentza (1899-1991) uczestniczył w zabezpieczaniu dóbr kultury. W tym czasie – jak można domniemywać – Jerzy Antoniewicz zaczął gromadzić różne, także archeologiczne materiały, również w związku z przygotowywaną pracą magisterską, którą obronił w 1946 r.

Sygnalizowany tu zespół materiałów archiwalnych składa się z 211 teczek. Ponadto w zbiorze tym występują materiały luźne, w tym rulony polowej dokumentacji wielkoformatowej, plany warstwowe, nadbitki kilkudziesięciu publikacji polskich i zagranicznych, głównie niemieckich autorów, maszynopisy różnych tekstów, m.in. autorstwa Tadeusza Lehr-Spławińskiego (1891-1965), Aleksandra Kamińskiego (1903-1978) oraz Józefa Kostrzewskiego (1885-1969), wycinki z gazet, mapy, fotografie, korespondencja – np. listy

Walentyna Siedowa do Antoniewicza, Aleksandra Kamińskiego do dr. Schalla.

Dużą część „archeologicznego” zasobu zespołu stanowią wypisy z literatury: polskiej, a także rosyjskiej, litewskiej, łotewskiej i fińskiej. O charakterze i różnorodności tego *varia*, niekiedy pogrupowanego w tematyczne teczki, świadczą ich tytuły, np. „Krzemionki Opatowskie”, „Naroński”, „Materiały do pracy o wymianie towarowej”, „Epoka brązu – wyciągi z literatury”, „Materiały do dziejów rolnictwa u Bałtów”, „Szwecja 1958”, „Ochrona zabytków archeologicznych”, „Tarasenko – grodziska w łuku Niemna”, „Importy rzymskie”.

Jak wynika z powyższego w zespole tym dominują zdecydowanie materiały archeologiczne różnej proveniencji. Za najwartościowsze pod względem poznawczym uznać należy źródła prymarne z badań terenowych i studiów gabinetowych Jerzego Antoniewicza, m.in. z wykopalisk w Jeziorku, pow. giżycki i Okartowie, pow. piski, badań realizowanych w ramach Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej, a także rysunkową i opisową autorską dokumentację grodzisk z północno-wschodniej Polski, którą była podstawą wpisu tych obiektów do rejestru zabytków. Do kategorii źródeł prymarnych zaliczyć też trzeba obszerny zbiór materiałów archiwalnych Hansa Schleifa (1902-1945), przede wszystkim dokumentację szerokopłaszczyznowych badań wykopaliskowych osiedla obronnego i grodziska w Starym Dzierzgoniu, pow. sztumski. W materiałach tego niemieckiego badacza szczególnie wyróżnia się tzw. kartoteka Schleifa, zawierająca 115 teczek stanowisk, licząca łącznie 1003 karty z opisami oraz rysunkami lub zdjęciami ceramiki z osiedli i nekropolii z młodszego brązu, wczesnej epoki żelaza oraz młodszego okresu przedrzymskiego z obszaru południowej i południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej, głównie terenu byłych Prus Wschodnich i Zachodnich.

Oprócz źródeł o tematyce archeologicznej, w zbiorze tym występują również materiały z innych dyscyplin, m.in.: historii, etnografii, językoznawstwa oraz geografii.

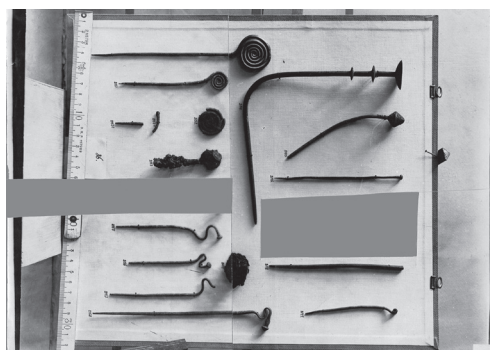
Generalnie zawartość zespołu określonego niekiedy mianem Archiwum Antoniewicza jest tak zróżnicowana, że można ją określić staropolskim powiedzeniem *od sasa do lasa*. Dla podkreślenia różnorodności archiwaliów zgromadzonych przez Antoniewicza, trzeba zauważyć, że zbiór artykułów i szkiców historycznych prof. Janusza Tazbira (1927-2016), zebranych w książce tak zatytułowanej – czyli „Od sasa do lasa” – stanowi monolit w porównaniu z charakteryzowanym zespołem tematyczny.

Jerzy Antoniewicz w stołówce polowej siedziby Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej

Źródło:

<http://www.forum.suwalki.pl/historia/w-cieniu-sitotutama%27/>

Zachowana w spuście Jerzego Antoniewicza pocięta fotografia zabytków archeologicznych z nieustalanej wystawy. Wycięte fragmenty fotografii posłużyły zapewne jako materiał ilustracyjny do innego opracowania

Elżbieta Jaskulska

■ Katedra Bioarcheologii, Wydział Archeologii UW

✉ ejaskulska@uw.edu.pl

***Scio me nihil scire* – dorobek badań Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej nad ludzkimi szczątkami ciałopalnymi w świetle współczesnej bioarcheologii**

Badania antropologiczne prowadzone w ramach Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej wiążą się bezdyskusyjnie z pionierskimi w swym charakterze analizami szczątków ludzkich pochodzących z grobów ciałopalnych. Należy w tym kontekście podkreślić przede wszystkim dorobek Tadeusza Dzierżykraya-Rogalskiego, będącego jednym z założycieli KEJ. W badaniach uczestniczyło również wielu innych wybitnych naukowców z dziedziny antropologii, m.in. Elżbieta Promińska, Andrzej Wierciński czy Alina Wiercińska. Podsumowując dorobek KEJ dotyczący badań nad szczątkami ludzkimi nie sposób nie docenić zakresu tych badań, wykorzystujących uznane metody ówczesnej antropologii. Ich osiągnięciem było wypracowanie unikalnych i nadal wykorzystywanych rozwiązań mających na celu zmierzenie się z niełatwym problemem zebrania i opracowania danych na podstawie szczątków silnie zniszczonych i trudnych do identyfikacji.

Analizując opracowania ciałopalnych szczątków ludzkich opublikowane w ramach KEJ należy jednak zauważyć, że dominują w nich określenia morfologiczne zawartości poszczególnych obiektów, które, choć niewątpliwie niezbędne do dalszych analiz, nie wnoszą wiele informacji do poznania charakterystyki szczątków. Wyraźnie widoczny jest, typowy dla analiz wykonywanych przez antropologów fizycznych, nacisk na odtworzenie danych demograficznych, czy jak współcześnie je częściej określamy, profilu biologicznego badanych osobników. Niestety wyniki analiz w tym zakresie są krótko podsumowane, bez wskazania metod wykorzystywanych przy określeniu płci i wieku. Stanowi to znaczący problem, część metod określania

Badanie materiału kostnego przez profesora T. Dzierżykraya-Rogalskiego i doktor T. Samkowicz-Jelisiejew w Zakładzie Anatomii Prawidłowej Człowieka AMB, 1959, Muzeum Historii Medycyny i Farmacji UMB

Źródło: <https://www.historiaposzukaj.pl/wiedza,osoby,901,osoba-dzierzykray-rogalski.html>

płci i wieku, uważanych za absolutnie wiarygodne i standardowo wykorzystywana w przeszłości, została w międzyczasie odrzucona całkowicie lub częściowo jako zbyt mało wiarygodne.

Również wysiłek poświęcony na analizy pochodzenia populacji i osobników za pomocą metod tzw. Polskiej Szkoły Antropologicznej nie znajduje współcześnie uznania w środowisku naukowym, metodologia tych rozważań została podważona już ponad pół wieku temu.

Współczesne badania szczątków ciałałpalnych koncentrują się na zupełnie innym aspekcie, praktycznie nieobecnym w badaniach KEJ – próbach rekonstrukcji różnic w stanie zachowania szczątków pochodzących z różnych pochówków, stanowisk i kultur. Badania z zakresu bioarcheologii, a więc dziedziny wykorzystującej ślady biologiczne do badań archeologicznych, w przypadku analiz ciałałpalnych koncentrują się na próbie zrozumienia, do jakiego stopnia obserwowane różnice mogą wynikać z celowego działania człowieka, a więc można je uznać za element rytuału pogrzebowego. Analizie podlegają zarówno działania mające miejsce podczas procesu kremacji, jak również trudno uchwytnie procesy występujące po zakończeniu ciałałpaleń. Współczesne badania szeroko czerpią z metod wykorzystywanych w naukach ścisłych, będąc często nierozdzielnie powiązane z badaniami z zakresu kryminalistyki. Prowadzone współcześnie analizy pozwoliły zweryfikować wiele dominujących wcześniej hipotez, otwierając nowe możliwości interpretacyjne w badaniach nad pradziejowym ciałałpaleń.

Prof. Tadeusz Dzierżykray-Rogalski w otoczeniu swoich współpracowników na Akademii Medycznej w Białymstoku

Źródło: https://www.umb.edu.pl/wl/jednostki-organizacyjne/zaklad_anatomii_prawidlowej_czlowieka/o_zakladzie_/historia/kierownicy_zakladu_anatomii_prawidlowej_czlowieka_w_latach_1950-2000/profesor_dr_hab._tadeusz_dzierzykray-rogalcki

Tomasz Kalicki■ Zakład Geomorfologii i Geoarcheologii
Instytut Geografii i Nauk o Środowisku
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

✉ tomaszkalicki@gmail.com

Prace geoarcheologiczne Zakładu Geomorfologii i Geoarcheologii UJK w Kielcach w północno-wschodniej Polsce – metody i wyniki

Pracownicy i doktoranci zakładu działają w północno-wschodniej Polsce w dorzeczu Biebrzy i Narwi od 2015 r. W badaniach współpracują z archeologami z Muzeum Podlaskiego w Białymstoku, z Uniwersytetu w Białymstoku i Uniwersytetu Warszawskiego. Obszar zainteresowań obejmuje również przyległe tereny zachodniej Białorusi w dorzeczu Niemna i Prypeci, gdzie były prowadzone badania geoarcheologiczne we współpracy z naukowcami z Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego w Mińsku oraz Instytutów NANB: Historii i Wykorzystania Przyrody.

Zakres badań obejmował kompleksowe opracowania geoarcheologiczne stanowisk w ujęciu lokalnym lub regionalnym. Badania koncentrowały się na trzech horyzontach czasowych. Pierwszym z nich były stanowiska subneolitycznej kultury niemeńskiej, drugim „forty na bagnach” z epoki brązu, a trzecim grodziska wczesnośredniowieczne. Wyniki interdyscyplinarnych badań pozwoliły na uchwycenie kontekstu środowiskowego tych stanowisk. Ponadto wykonano szereg ekspertyz geofizycznych pozwalających rozpoznać strukturę stanowisk z różnych okresów od prehistorycznych do współczesnych.

W badaniach zastosowano szereg metod specjalistycznych, które mogą być wykonywane w zakładzie i należących do niego laboratoriach. W wierceniach geologicznych wykorzystywano w zależności od typu osadów wiertnię udarową, świdry ręczne o zmiennej końcówkach i laski torfowe. Szerokie zastosowanie w terenie miały badania georadarowe służące wstępnemu rozpoznaniu stanowisk lub posadowieniu ich na przekrojach geofizycznych przez doliny rzeczne. Pobrane próbki osadów zostały poddane analizom sedimentologicznym (granulometria, zawartość substancji organicznej, węglanów, pH), a także wykonano ich datowanie metodami TL i OSL.

Wyniki szczegółowych analiz pozwoliły na opracowanie pierwszych podsumowań i wykonanie wizualizacji komputerowych. Zostały one przedstawione na kilkudziesięciu konferencjach międzynarodowych i krajowych oraz opublikowane w monografii oraz szeregu artykułów z listy ministerialnej. Były one też podstawą do rozprawy doktorskiej obronionej na UJK w Kielcach, a kolejna jest na ukończeniu.

Maciej Karczewski

■ Pracownia Archeologii Nieodległej Przeszłości i Nauk Pomocniczych Historii XX w., Wydział Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu w Białymstoku

✉ maciej.n.karczewski@gmail.com

KARCZEWSKI

Archiwalia Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej w zasobach Archiwum Państwowego w Białymstoku

W 2005 roku do Archiwum Państwowego w Białymstoku trafił obszerny zbiór dokumentów dotyczących działalności Muzeum Okręgowego w Białymstoku. Stroną przekazującą było Muzeum Podlaskie. Zespół archiwalny „Muzeum Okręgowo w Białymstoku” liczy 237 jednostek archiwalnych i zawiera dokumentację z lat 1948-2002. W jego skład wchodzi: akty normatywne, sprawozdawczość, dokumentacja dotycząca gromadzenia i konserwacji muzealiów, wystaw i działań popularyzatorskich, inwentaryzacji zborów, wydawnictw, dokumentacja księgowo, a nawet wycinki prasowe. Zespół zawiera również sprawozdania Konserwatora Zabytków Archeologicznych, dokumenty dotyczące ochrony zabytków nieruchomych i ruchomych oraz organizacji konferencji i sympozjum archeologiczno-konserwatorskiego. Znaczna część dokumentów dotyczy działalności Działu Archeologii Muzeum Okręgowego w Białymstoku (zawarte tam informacje będą tematem referatu: *Archiwalia Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej w zasobach Działu Archeologii Muzeum Podlaskiego w Białymstoku i Archiwum Państwowego w Białymstoku*).

Kolejne dwa zespoły dokumentów związanych bezpośrednio i pośrednio z działalnością KEJ to „Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej” i „Urząd Wojewódzki w Białymstoku”. W pierwszym z nich znajduje sięteczka „Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska 1961-1962” oraz dokumentacja Białostockiego Towarzystwa Naukowego za lata 1962-1970. Dalsza część dokumentacji BTN, za lata 1971-1973, 1974-1977 i 1978-1998, jest częścią zespołu „Urząd Wojewódzki w Białymstoku”. Archiwalia te ukazują zaangażowanie i wkład uczestników KEJ w powstanie BTN oraz funkcjonowanie KEJ jako jednej z sekcji BTN.

Dokumenty przechowywane w Archiwum Państwowym w Białymstoku zawierają garść informacji dotyczących bezpośrednio działalności KEJ, ale przede wszystkim zarysowują obraz kontekstu instytucjonalnego, w jakim działała i który współtworzyła KEJ. Charakter tych dokumentów – wytworzonych przez instytucje na potrzeby oficjalnej sprawozdawczości – wymaga skonfrontowania ich z innymi kategoriami źródeł zgromadzonych w innych państwowych archiwach i bibliotekach, dokumentacją z badań przeprowadzonych przez KEJ, archiwaliami Szwedzkiej Ekspedycji Jaćwieskiej, prywatnymi archiwami jej uczestników oraz ich wspomnieniami spisanyymi w formie pamiętników i zarejestrowanyymi w archiwum historii mówionej KEJ.

Ryc. 1. Siedziba Muzeum Okręgowego w Białymstoku

Bartosz Kontny

■ Uniwersytet Warszawski,
Wydział Archeologii
■ Instytut Archeologii i Etnografii PAN
✉ bartosz.kontny@uw.edu.pl

Jerzy Okulicz-Kozaryn – archeolog bałtyjski (eseistycznie i subiektywnie)

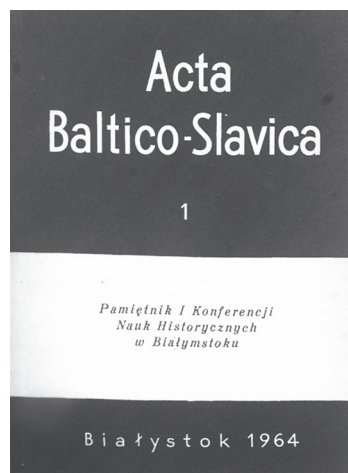
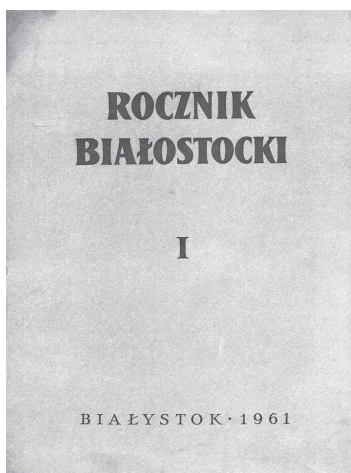
Jerzy Okulicz-Kozaryn jest słusznie uznawany za jednego z ojców archeologii bałtyjskiej. Jego współpraca z Jerzym Antoniewiczem, w tym udział w pracach Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej, miały niewątpliwie znaczenie „formacyjne”, ugruntowujące bałtyjskie zainteresowania naukowe młodego badacza. Zdobył on wówczas podstawy warsztatowe, twórczo rozwijane w kolejnych latach. Nawiązał ponadto przyjaźnię, którym pozostawał wierny przez lata. Wyzaczył przy okazji obszar zainteresowań i kierunek studiów, od którego – bywało – odchodził (vide: badania nad kulturą przeworską i wielbarską), do którego jednak niezmiernie powracał, jeszcze nawet pod koniec życia (nekropola w Nowince). Znaczenie Jerzego Okulicz-Kozaryna dla archeologii bałtyjskiej, ale też jego wpływ na kilka pokoleń jego uczniów postaram się przedstawić w wypowiedzi tyleż osobistej, co zaangażowanej emocjonalnie. Wypowiedź opiera się na „obserwacji uczestniczącej” w dwudziestu latach życia Jerzego Okulicz-Kozaryna (naturalnie, jedynie w niektórych aspektach), ale wykorzystuje również rozmowy z bohaterem wystąpienia. Zostanie on ukazany w sposób subiektywny, z nieukrywanym sentymentem, ale nie z pozycji klęczącej.

Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska w wydawnictwach Białostockiego Towarzystwa Naukowego

Od momentu powstania Białostockiego Towarzystwa Naukowego w 1961 r. Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska stała się jedną z sekcji BTN. O wadze i znaczeniu KEJ dla rozwoju badań naukowych, nie tylko w Polsce ale i w Europie, zdecydował zarówno obszar badawczy, jak i interdyscyplinarny skład i charakter ekspedycji. Znaczenie KEJ wynika również z obszaru oddziaływania naukowego, który objął między innymi takie dyscypliny jak: archeologia, historia, językoznawstwo, etnografia, kulturoznawstwo, hydrologia, botanika i inne. Tak szerokie spektrum oddziaływania naukowego zaowocowało powstaniem szeregu prac naukowych zawierających wyniki badań uczestników ekspedycji.

W rozważaniach dotyczących roli i znaczenia Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej trudno pominąć jej dorobek naukowy i formy jego propagowania za pomocą wydawnictw naukowych. Celem wystąpienia jest próba określenia jak duży był udział Białostockiego Towarzystwa Naukowego w propagowaniu wyników badań Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej. Bez wątplenia istotną inicjatywą wydawniczą, na forum której ukazywały się rezultaty prac członków ekspedycji było powołanie „Rocznika Białostockiego”, organu Muzeum Okręgowego w Białymstoku. Już w pierwszym numerze z roku 1961, rocznik zawierał teksty prezentujące rezultaty badań ekspedycji w odniesieniu do problematyki bałtyjskiej, jaćwieskiej i historii ziem pojaćwieskich. Każdy kolejny numer czasopisma zawierał rezultaty badań uczestników ekspedycji. Odrębną sprawą pozostaje ustalenie jak wiele monografii prezentujących problematykę badań KEJ znalazło się wśród wydawnictw sygnowanych przez Białostockie Towarzystwo Naukowe.

Mirostawa Kupryjanowicz■ Katedra Paleobiologii, Wydział Biologii,
Uniwersytet w Białymstoku

✉ kuprbot@uwb.edu.pl

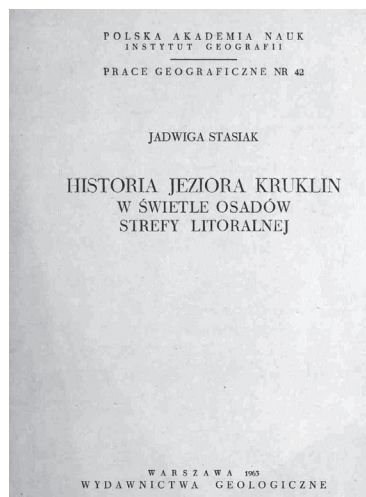
Paleoekologia Jaćwieży – dawne badania i nowe perspektywy

Jedynym obiektem z obszaru Jaćwieży opracowanym palinologicznie w ramach Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej było torfowisko w rejonie osiedla obronowego w Osinkach, badane przez J. Stasiak. Wcześniej, w latach 30. XX w. w zagłębieniach występujących na południe od wsi Osinki dwa profile palinologiczne opracował W. Ołtuszewski. W tym samym mniej więcej czasie badania palinologiczne prowadzono także na obszarze Puszczy Augustowskiej. Niestety większość ówczesnych profili pyłkowych oparta była wyłącznie na analizie pyłku drzew. Żaden z nich nie był też datowany metodą radiowęglową. Dziś bardzo ogranicza to możliwości ich wykorzystania jako podstawy rekonstrukcji paleoekologicznych i sprawia, że mają one jedynie wartość historyczną.

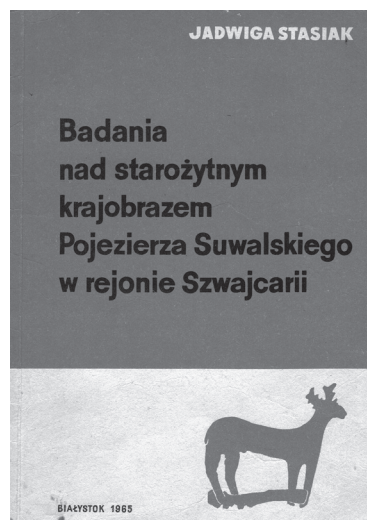
Na lata sześćdziesiąte i siedemdziesiąte XX w. przypadła wyraźna intensyfikacja badań palinologicznych w północno-wschodniej Polsce i powstały liczne nowe opracowania: Pieczonki – J. Stasiak 1961, jezioro Kruklin – J. Stasiak 1963, Osowa i Krusznik – J. Stasiak 1965, 1971, Rospuda – J. Stasiak 1968, Korkliny – J. Stasiak 1969, jezioro Wigry – J. Stasiak 1971 oraz Kotliny Biebrzy: Kuwasy – A. Maksimow, H. Okruszko, S. Liwski 1953, S. Żurek 1968, Zajki i Budy – S. Marek 1965, Burzyn i Stójka – J. Oświł 1973, Jezioro Maliszewskie, Wizna i Czerwone Bagno – J. Stasiak 1979. Ze względu na fragmentaryczność zapisu pyłkowego i/lub małą liczbę poddanych analizie pyłkowej prób, ich znaczenie dla poznania postglacjalnych zmian roślinności w Polsce północno-wschodniej jest niestety niewielkie. Wszystkie te opracowania nie spełniają standardów współczesnych badań palinologicznych i w związku z tym, podobnie jak opracowania przedwojenne, mają obecnie znaczenie wyłącznie historyczne.

Najnowszą, obejmującą ostatnie trzydziestolecie, historię badań palinologicznych w północno-wschodniej Polsce można podzielić na dwa główne etapy. Wyznaczają je daty opublikowania dużych opracowań paleoekologicznych o charakterze ponadregionalnym. W ramach pierwszego z nich, zakończonego w 1989 roku projektu poświęconego zmianom środowiska w czasie ostatnich 13000 lat, tylko jeden region paleoekologiczny na obszarze Jaćwieży miał opracowane palinologicznie stanowisko wzorcowe: Nizina Podlaska – Maliszewo – Z. Balwierz, S. Żurek. Brakowało stanowisk wzorcowych dla Pojezierza Suwalsko-Augustowskiego oraz Wysoczyzny Białostockiej.

Do chwili wydania kolejnego ogólnopolskiego opracowania, tym razem przedstawiającego

późnoglacialną i holoceniską historię roślinności Polski w oparciu o mapy izopolowe, przybyły nowe stanowiska w Puszczy Augustowskiej: Miłuki – K. Milecka, w Puszczy Knyszyńskiej: Machnacz – M. Kupryjanowicz, Rabinówka – K. Piasecka 1999, Stare Biele – M. Kupryjanowicz, Kładkowe Bagno – A. Brzostowska, M. Kupryjanowicz, Julianka – M. Szachowicz oraz w Kotlinie Biebrzy: Żurawisko – M. Kupryjanowicz. Nadal brakowało jednak dobrze opracowanych stanowisk z Suwalszczyzny. Sytuacja ta nieco poprawiła się w ostatnich latach. Opracowano profile pyłkowe z jezior: Hańcza – K. Milecka, A. Brauer, S. Lauterbach, K. Tobolski 2006, Gordej-skiego – K. Krupiński, H. Tomaszewski, K. Tobolski 2006, Wigry – M. Kupryjanowicz 2007, Kluczysko – A. Wacnik 2020 oraz Szurpiły i Orzysz – M. Kupryjanowicz, M. Fiłoc 2016. Opracowano też niewielki, obejmujący głównie późny glacjał, profil torfowy z okolicy Sejn – P. Szwarczewski, M. Kupryjanowicz 2006. Systematyczne badania palinologiczne na Suwalszczyźnie powinny stać się bezwzględnym priorytetem. Zgodnie z obecnymi trendami muszą one być częścią szerszej zakrojonych badań paleoekologicznych. Duże nadzieje wzbudzają osady roczne laminowane, pozwalające na precyzyjne datowanie zapisanych w nich zdarzeń.

Iwona Lewoc¹
Sławomir Miłek²
Tomasz Nowakiewicz³
Dawid Rembecki⁴

1.3.4Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski

2Fundacja Ab Terra

4Grupa Venedi

1iwona1807i@wp.pl 2slawekmilek@onet.eu

3t.nowakiewicz@uw.edu.pl 4d.rembecki@uw.edu.pl

Jaćwieska „Dolina królów” w Puszczy Augustowskiej. Informacje wstępne

Rok 2020 może zostać zapamiętanym nie tylko z powodu pandemicznych ograniczeń, ale także szeregu odkryć, mających wszelkie szanse zmienić obraz polskiej archeologii bałtyjskiej, przynajmniej w jej wczesnośredniowiecznej części. Najlepszym tego potwierdzeniem jest grupa kilku, blisko siebie położonych, ciepłopalnych cmentarzysk z ponadstandardowo bogatym wyposażeniem, jakie w tym czasie zarejestrowano w trudno dostępnych obszarach Puszczy Augustowskiej. Ich wstępne datowanie wskazuje na XII-XIII w., czyli ostatnią fazę osadnictwa jaćwieskiego na tym terenie, bezpośrednio poprzedzającą zanik lokalnych struktur plemiennych.

Rozpoznanie całej, nowoodkrytej strefy funeralnej jest wielkim wyzwaniem, widocznym zresztą w kilku obszarach badawczych: metodycznym (cmentarzyska warstwowe zbliżone do Aschenplätze, ale z licznymi cechami oryginalnymi), analityczno-materiałowym (pozyskano największy zbiór wczesnośredniowiecznych zabytków wydzielonych w dziejach polskiej archeologii bałtyjskiej!) i interpretacyjnym (uzyskano nowe dane do poznania cech topografii osadnictwa, obrządku pogrzebowego i relacji interregionalnych). Niezależnie od tego, uzyskane podczas badań w 2020 i 2021 r. znaleziska są bez wątpienia najlepszą ilustracją kultury materialnej wczesnośredniowiecznej Jaćwieży. Dane historyczne wskazywały wprawdzie na znaczny potencjał militarny Jaćwingów i ich możliwości mobilizacyjne (potwierdzone zarówno przy okazji podejmowanych przez nich licznych akcji ofensywnych, jak i uporczywie prowadzonej wojny z Zakonem), a dotychczasowe rozpoznanie archeologiczne ujawniło cechy ich terytorialnej organizacji, ale wciąż brakowało dobrze udokumentowanych standardów codziennego wyposażenia, poświadczonych licznymi znaleziskami broni, ekwipunku jeździeckiego i elementów stroju.

Sytuacja ta zmieniła się diametralnie w wyniku naszych badań, które w spektakularny sposób

Jeszcze w ziemi, więc intrygujące wędzidło z pobocznicami

ukazały prawdziwy obraz „szlachetnych Sudawów” – jak ich charakteryzował Piotr z Dusburga, podkreślając szczególnie ich bogactwo, przymioty duchowe („przewyższali innych szlachetnością obyczajów”) i siłę militarną („mieli bowiem sześć tysięcy jeźdźców i prawie niezliczoną ilość innych wojowników”). Spostrzeżenia te długo pozostawały w sferze uwag nieweryfikowalnych, co jednak również zdaje się tracić na aktual-

Obserwacja powierzchniowa - przepalone kości

ności. O ile bowiem rozpoznanie stopnia „szlachetności obyczajów” wciąż pozostaje poza zasięgiem możliwości poznawczych, to przykłady bogactwa i siły militarnej Jaćwingów wypełniają całe strony inwentarza znalezisk z sezonów 2020 i 2021.

Trudno w krótkim abstrakcie przekonywać o znaczeniu tego odkrycia, ale niech o jego randze świadczy fakt, że autorzy wystąpienia nie zawahali się świadomie użyć tak pompatycznego tytułu, widząc w nim nie tylko frapujące brzmienie, ale i pewną merytoryczną adekwatność. W referacie zaprezentowana zostanie wstępna charakterystyka zjawiska, łącznie z szeregiem towarzyszących jej pytań i postulatów badawczych.

Iwona Lewoc¹
Michał Pisz²

■ ¹Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego

✉ iwona1807i@wp.pl

■ ²Wydział Geologii Uniwersytetu Warszawskiego

✉ michal.pisz@uw.edu.pl

Wieloaspektowe badania weryfikacyjne wybranych stanowisk Suwalszczyzny. Założenia projektu i pierwsze wyniki

Jednym z problemów związanych z realizacją strategii ochrony dziedzictwa przeszłości w Polsce i na świecie jest kwestia oceny stanu zachowania stanowisk archeologicznych, a także niedostatecznego rozpoznania ich zasięgu i kontekstu krajobrazowego. Zdarza się, że stanowiska zostały w przeszłości wpisane do rejestru zabytków archeologicznych na podstawie bardzo powierzchownych przesłanek, bez szczegółowego rozpoznania substancji zabytkowej czy precyzyjnego określenia ich zasięgu. Jednym z narzędzi, które pomagają służbom konserwatorskim usystematyzować wiedzę na temat zarządzanego przez nich zasobu są interdyscyplinarne badania nieinwazyjne. W Polsce od wielu lat badania takie są wykonywane między innymi w ramach programu Ochrona Zabytków Archeologicznych, realizowanego przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, ze środków Ministerstwa Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu.

Niniejszy referat ma na celu przedstawienie projektu pt. „Wieloaspektowe badania weryfikacyjne wybranych stanowisk Suwalszczyzny” (grant MKDNIŚ nr 5635/21/FPK/NID), realizowanego przez Fundację Terra Desolata przy współpracy z badaczami z Wydziału Geologii Uniwersytetu Warszawskiego.

Weryfikacje wybranych stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków zostały zaplanowane na lata 2021-2022. Stanowiska zostały wyselekcjonowane do badań po konsultacjach z przedstawicielami WUOZ oraz NID. Podczas wystąpienia autorzy zaprezentują stanowiska objęte badaniami w ramach projektu (Osowa, stan. 1 i 2, Krzywólka, stan. 1, Dzierwany, stan. 3 i 5), przyjął metodologię oraz wstępne wyniki badań nieinwazyjnych, przeprowadzonych na obszarze kompleksu osadniczego w miejscowości Osowa.

Osada w miejscowości Osowa, badania Jana Jaskanisa.

Źródło: D. Jaskanis, P. Szymański, Osowa. Osada z okresu wpływów rzymskich nad Czarną Hańczą, Białystok-Warszawa 2020.

Antoni Patla (1897-1977) animator badań i ochrony walorów historyczno-przyrodniczych Suwalszczyzny

Antoni Patla (*1897 r. Głowienka k. Krosna – +1977 r. Augustów) był legionistą, żołnierzem AK, dziennikarzem i krajoznawcą. Po raz pierwszy trafił na Suwalszczyznę jako żołnierz 4. Pułku Piechoty Legionów w 1921 r. (maj-lipiec), a ponownie w 1947 r. aby podjąć pracę w Gimnazjum Ogrodniczym. Aresztowany w styczniu 1950 r., został zwolniony 6 maja tego samego roku i 31 lipca bezprawnie zwolniony z pracy. Pomimo korzystnego wyroku sądowego z 1955 r. nie mógł podjąć żadnej pracy. Dopiero w 1958 r. objął kierownictwo założonego przez siebie Muzeum Regionalnego w Suwałkach. Odszedł na emeryturę w 1962 r.

W okresie pozostawania bez pracy poświęcił się poznawaniu i promowaniu walorów historyczno-przyrodniczych i krajoznawczych Suwalszczyzny. Był autorem wielu publikacji dotyczących Suwalszczyzny i Marii Konopnickiej. Jego przewodnik „Piękno ziemi suwalsko-augustowskiej” miał dwa wydania (I wyd. 1959, II wyd. zmienione 1972). Był współautorem klasycznego, wielokrotnie wznawianego „Słownika geograficzno-krajoznawczego Polski” (I wyd. 1983, IV wyd. 2000).

Na początku lat 50. XX wieku odkrył cmentarzysko kurhanowe we wsi Szwajcaria pod Suwałkami. Wykonał jego pierwszy plan i namówił Jerzego Antoniewicza, pracownika Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie do rozpoczęcia prac wykopaliskowych. Jego odkrycia geologiczne z tego okresu wpłynęły na podjęcie badań nad stratyografią czwartorzędu na Suwalszczyźnie przez Muzeum Ziemi w Warszawie.

Był pomysłodawcą i niezwykle upartym realizatorem koncepcji objęcia ochroną obszarową terenów północnej Suwalszczyzny. Jego starania podjęte w 1955 r. zaowocowały utworzeniem w 1976 r. Suwalskiego Parku Krajobrazowego – pierwszego w Polsce.

Działał w PTTK i LOP. Na VIII Walnym Zjeździe Delegatów PTTK w Warszawie otrzymał 26 XI 1972 r. tytuł Honorowego Członka PTTK. Był jedną z najbardziej rozpoznawalnych osób Suwalszczyzny. Słynął jako wyjątkowy gawędziarz i przewodnik.

Antoni Patla z małżonką

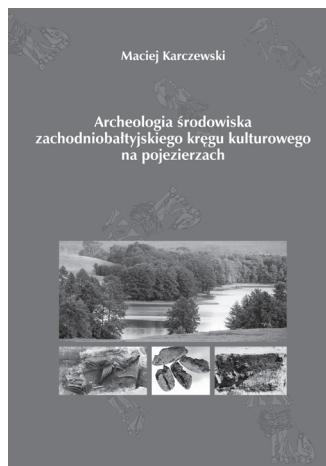
Aldona Mueller-Bieniek

■ Katedra Bioarcheologii
Wydział Archeologii
Uniwersytet Warszawski
✉ a.muellerbie@uw.edu.pl

Archeobotaniczne badania stanowisk kręgu kultur zachodniobałtyjskich

W Polsce północno-wschodniej i na terenach sąsiednich badania diaspor roślinnych pochodzących ze stanowisk archeologicznych datowanych na I-VII wiek AD prowadzone były już od początku XX wieku (stanowisko Gabrieliškės). Jednym z ważniejszych podsumowań badań archeobotanicznych z terenu Polski północno-wschodniej była opublikowana w roku 2011 monografia autorstwa M. Karczewskiego „Archeologia środowiska zachodniobałtyjskiego kręgu kulturowego na pojezierzach”. Dane dotyczące występowania roślin uprawnych od neolitu po średniowiecze na terenie Polski północno-wschodniej, Litwy, Łotwy i Estonii zostały udostępnione w ostatnich latach w języku angielskim przez badaczy litewskich.

W wystąpieniu przedstawione zostaną możliwości i problemy związane z wykorzystaniem danych archiwalnych oraz ogólne podsumowanie wiedzy jaką posiadamy na temat roślin uprawianych i wykorzystywanych przez ludność zachodniobałtyjskiego kręgu kulturowego.

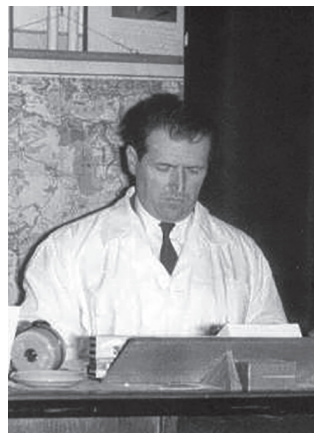

Magdalena Muskała

■ Samodzielna Pracownia Historii Medycyny
i Farmacji,
Uniwersytet Medyczny w Białymstoku
✉ magdalena.muskala@umb.edu.pl

Udział Akademii Medycznej w Białymstoku w Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej. Ludzie i materiały

Akademia Medyczna w Białymstoku (obecnie Uniwersytet Medyczny) powstała w 1950 roku jako pierwsza w Polsce północno-wschodniej wyższa uczelnia medyczna. Do organizacji uczelni zaproszono grono profesorskie, wywodzące się z historycznych polskich uniwersytetów w Wilnie, Lwowie czy Warszawie. Wśród pierwszej kadry naukowej znaleźli się m.in. prof. Witold Sławiński – biolog i botanik oraz prof. Tadeusz Dzierżykray-Rogalski – anatom i antropolog. Szerokie zainteresowania badawcze oraz duże doświadczenie naukowe sprawiły, że obaj profesorowie zostali włączeni do prac Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej. Prof. W. Sławiński objął kierownictwo Sekcji Przyrodniczej, zaś prof. T. Dzierżykray-Rogalski stanął na czele Sekcji Antropologicznej. Do prac Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej byli również włączani inni pracownicy naukowo-dydaktyczni Akademii Medycznej w Białymstoku oraz grono studentów. Dziś dziedzictwo naukowe dokumentujące prace Ekspedycji i rolę środowiska naukowego AMB znajduje się w kilku jednostkach Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku. Największą część materiałów archiwalnych jest w zbiorach Muzeum Historii Medycyny i Farmacji oraz Archiwum Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku. Zaś materiał kostny, wydobyty podczas prac terenowych, pozostaje w zbiorach Zakładu Anatomii Prawidłowej Człowieka UMB, którego założycielem i pierwszym kierownikiem był prof. T. Dzierżykray-Rogalski.

Profesor Tadeusz Dzierżykray-Rogalski
Źródło:

https://www.umb.edu.pl/wl/jednostki-organizacyjne/zaklad_anatomii_prawidlowej_czlowieka/o_zakladzie/_historia/kierownicy_zakladu_anatomii_prawidlowej_czlowieka_w_latach_1950-2000/profesor_dr_hab_tadeusz_dzierzykray-rogalski

Anna Pytasz-Kołodziejczyk

■ Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

✉ anna.kolodziejczyk@uwm.edu.pl

Wkład profesora Knuta Olofa Falka w badania Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej oraz ich znaczenie dla badań nad geografą historyczną obszarów pojaćwieskich

Przedmiotem referatu będzie przedstawienie działalności Knuta Olofa Falka w ramach Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej w zakresie działalności edytorskiej i badań nad źródłami toponomastycznymi. Omówiona zostanie przydatność tych badań i edycji do współczesnych analiz, koncentrujących się nad zasobami wodnymi pogranicza polsko-litewskiego.

Profesor – student skandynawistyki i slawistyki na uniwersytecie w Uppsali, w związku ze swoim wykształceniem i zainteresowaniami naukowymi, wcześniej zetknął się z Polską i Litwą. Praca w Kownie, dalsze studia w Krakowie, a przede wszystkim pobyty na pograniczu polsko-litewskim powiodły jego badawcze ścieżki ku toponimii tych regionów. Ten

wybitny slawista pozostawił po sobie znaczący dorobek w zakresie nazewnictwa, jednak nie mniej ważną spuścizną K.O. Falka są publikacje źródeł, które służyły mu jako podstawa badań toponomastycznych, a współcześnie są wykorzystywane w badaniach nad nie tylko nazewnictwem, a ogólnie zasobami wodnymi pogranicza polsko-litewskiego. Falkowi zawdzięczamy publikację bardzo cennych źródeł, z których najistotniejsze badawczo dane przynosi „Regestr spisania jezior niewodnictwu grodzieńskiemu i przełomskiemu należących“ z 1569 r. Mimo że naukowo interesowały go szczególnie nazwy wodne regionu (ze specjalnym uwzględnieniem okolic jeziora Wigry), to omówił również organizację eksploatacji, zasoby ichtiofauny regionu oraz organizację tutejszego rybołówstwa. Jego badania i publikacje źródłowe stały się ważnym punktem odniesienia w kwestii rekonstrukcji fauny wód naturalnych wspomnianego pogranicza. Wskazanie na ich znaczenie dla tychże badań będzie zasadniczym celem niniejszego referatu.

Knut Olof Falk podczas badań terenowych (ok. 1960 r.).

Fot. archiwum Terho Paulsona

Bogdan Radzicki

■ Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

■ Towarzystwo Naukowe Pruthenia

✉ bogdan.radzicki@gmail.com

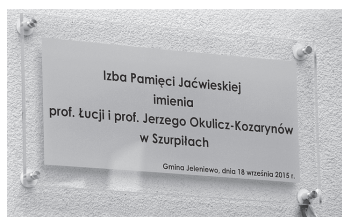
Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska a kapitał kulturowy ziem pojaćwieskich

Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska została zaimplementowana w północno-wschodniej Polsce siłami głównie reprezentantów najważniejszych ośrodków naukowych w Polsce. Członkowie ekspedycji pojawili się na Suwalszczyźnie, Ziemi Augustowskiej i Sejneńskiej, nad Czarną Hańczą i Wigrami jako obcy wśród tubylców; weszli ze swoim interdyscyplinarnym projektem w dopiero układający się po doświadczeniach wojennych poobijany moralnie, ideologicznie i gospodarczo lokalny świat.

W dotychczasowych opisach działań KEJ raczej nie stawiano pytań o relacje i oddziaływanie ekspedycji na owe lokalne światy społeczne, w których przyszło naukowcom realizować swoje projekty badawcze. W trakcie trwania projektu KEJ, jej ludzie pojawiali się w kilkudziesięciu miejscowościach na obszarze dawnej Jaćwieży, wchodzili w relacje z instytucjami jak i ze zwykłymi mieszkańcami. Rodzi to – jak się zdaje – bardzo interesujące pole badawcze, które chciałbym zdefiniować jako zagadnienie wpływu działalności KEJ i dziedzictwa KEJ (dwa różne zjawiska) na generowanie kapitałów kulturowych na ziemiach pojaćwieskich.

Jest to oczywiście bardzo szeroko zarysowany problem badawczy, który mogę w tej chwili jedynie naszkicować i to dość grubą kreską, poczynając od przyjęcia pewnych założeń metodologicznych po próbę sformułowania wstępnych hipotez badawczych na podstawie ogólnego przeglądu dostępnych materiałów.

Zacznijmy od założeń metodologicznych. W proponowanym tu ujęciu tej problematyki przyjmuję perspektywę badawczą odwołującą się do teorii kapitałów kulturowych Pierre'a Bourdieu. Wydaje się, że jego propozycja łączenia w teorii społecznej podejścia strukturalnego i fenomenologicznego – uwzględniania zarówno „porządku obiektywnych faktów” jak też subiektywnej interpretacji rzeczywistości – nadaje się szczególnie dobrze do prób uchwycenia zakładowego tu wpływu szeroko rozumianej działalności KEJ

na kształtowanie się lokalnych interpretacji świata (czyli zarówno jego ontologii jak i aksjologii). Bourdie'ańskie kategorie, które posłużą tu za analityczne narzędzia to przede wszystkim pojęcia kapitału, pola i habitusu.

W części praktycznej mojego opracowania spróbuję naszkicować sposób w jaki wskazane

wyżej kategorie mogą znaleźć zastosowanie w badaniu i interpretacji „pojaćwieskiego” pola kultury.

Przedstawiona propozycja skupia się jedynie na wybranym aspekcie szerokiego obszaru działalności KEJ. Interesuje mnie tutaj, na ile działalność ekspedycji i jej spuścizna stała się inspiracją dla kształtowania nowych praktyk kulturowych (praktycznej wiedzy) mieszkańców ziem dawnej Jaćwieży, tworzenia instytucji podtrzymujących i popularyzujących pojaćwieskie dziedzictwo. Inaczej mówiąc – celem proponowanego projektu badawczego jest znalezienie odpowiedzi na pytanie: *czy można mówić, że w lokalnym polu kultury mieszkańców Suwalszczyzny wykształciło się sub-pole, które roboczo określe terminem „jaćwieskość”?* Jeśli uda się wyodrębnić i opisać wspomniane wyżej sub-pole kulturowe jaćwieskości i generowany w nim kapitał kulturowy, ustalić jego pozycję w lokalnej sieci i grze znaczeń to będzie można spróbować opisać jego wpływ na tworzenie rzeczywistości społecznej i tym samym tożsamości regionalnej.

Katarzyna Rusin

■ Dział Archeologii
Muzeum Podlaskie w Białymstoku

✉ kasiarusin@autograf.pl

Archiwalia Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej w zasobach Działu Archeologii Muzeum Podlaskiego w Białymstoku i Archiwum Państwowego w Białymstoku

Muzeum Okręgowe w Białymstoku było jednym z trzech muzealnych filarów Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej, obok Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie i Muzeum Mazurskiego w Olsztynie, z których wywodzili się badacze zainteresowani problematyką bałtyjską biorący czynny udział w pracach terenowych oraz studyjnych. W przypadku Białegostoku *spiritus movens* działań Ekspedycji był Jan Jaskanis, Wojewódzki Konserwator Zabytków na woj. białostockie, dysponujący środkami finansowymi.

Archiwalia związane z działalnością białostockiego ośrodka muzealno-konserwatorskiego, od chwili jego utworzenia w latach 1955-1956, do lat 80. XX w., zostały przekazane przez Muzeum Podlaskie w 2005 roku do Archiwum Państwowego w Białymstoku.

Kwerenda przeprowadzona w 2021 r. w Dziale Archeologii i archiwum zakładowym Muzeum Podlaskiego w Białymstoku na potrzeby konferencji „Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska. Fenomen wielodyscyplinarnych badań nad Jaćwieżą” wykazała, iż obecnie w zasobach muzealnych pozostają dwa rodzaje archiwaliów dotyczących Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej (zwanej dalej KEJ): niewielki zbiór dokumentów przekazanych po 2016 r. przez Danutę Jaskanis (kierownika Działu w latach 1956 – 1980, a w 1974 -1980, pełniącej także funkcję Konserwatora Zabytków Archeologicznych na woj. białostockie) oraz dokumentacja polowa z badań terenowych prowadzonych na terenie Suwalszczyzny w latach 1956 -1975.

Dokumenty przekazane przez Danutę Jaskanis, po śmierci męża, Jana Jaskanisa, zdeponowane były w dwóch teczkach formatu A4. Archiwalia znajdujące się w tezcze zatytułowanej: „Materiały dotyczące Jaćwieży i Bałtów” zostały zarchiwizowane w Dziale Archeologii w zespole: „Archiwum D.i J. Jaskanisów”. Są to różnego rodzaju materiały z lat 1961-1987 związane z tematyką bałtyjską, także z działalnością KEJ i Białostockiego Towarzystwa Naukowego: maszynopisy referatów, egzemplarz pracy habilitacyjnej Jerzego Antoniewicza, korespondencja, periodyki popularno-naukowe. Wśród nich znajdują się dokumenty I. i II. Konferencji Nauk Historycznych zorganizowanych w Białymstoku w 1961 i 1975 r. Między innymi niedatowany maszynopis pt.: „Projekt tematyczny i osobowy Międzynarodowej Konferencji Nauk Historycznych poświęconej ziemiom północno – wschodnim Polski oraz bratnich republik Litewskiej i Białoruskiej SSR w Białymstoku”, przygotowany przez Wydział Kultury Wojewódzkiej Rady Narodowej w Białymstoku, Kompleksową Ekspedycję Jaćwieską, Muzeum w Białymstoku i Oddział Białostocki Polskiego Towarzystwa Historycznego. Zaproponowano w nim personalny skład Komitetu Honorowego i Komisji Organizacyjnej, podział na sekcje w ramach których miały się toczyć obrady I. Konferencji i planowany program. Dla studiów dotyczących rekonstrukcji

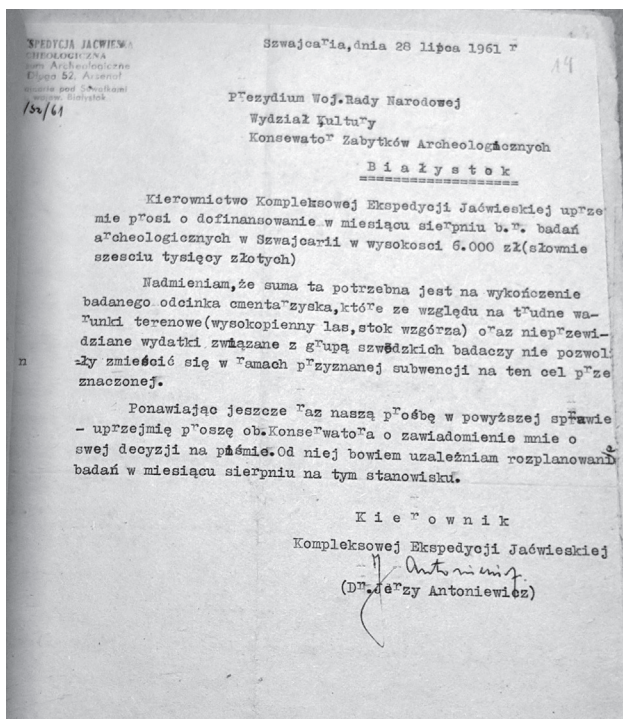
składu osobowego KEJ i jej dorobku naukowego w poszczególnych latach działalności jest to ważne źródło informacji.

Z II. Konferencją Nauk Historycznych związana jest m.in. korespondencja z sierpnia i września 1975 r. prowadzona pomiędzy Janem Jaskanisem a prof. Knutem Olofem Falkiem, kierownikiem Instytutu Sławistycznego na Uniwersytecie w Lund w Szwecji.

Wspomnieć też należy o znajdującym się w zespole: „III Sprawozdaniu z badań terenowych sekcji: archeologicznej, antropologicznej, językoznawczej i historycznej w 1961 r. na Suwalszczyźnie”, wydanym w formie broszury w 1961 r. przez Wydział Kultury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej – Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych w Białymstoku. Sprawozdania z badań poprzedza wstęp autorstwa Jerzego Antoniewicza podsumowujący osiągnięcia badawcze trzech lat działalności KEJ.

Druga z przekazanych przez panią Danutę Jaskanis teczek z dokumentami, bez tytułu, oddana została do archiwum zakładowego. Obecnie podzielona na dwa zespoły p.t.: „Archiwum dyrektora J. Jaskanisa, część 1. i 2.” znajduje się w opracowaniu archiwalnym.

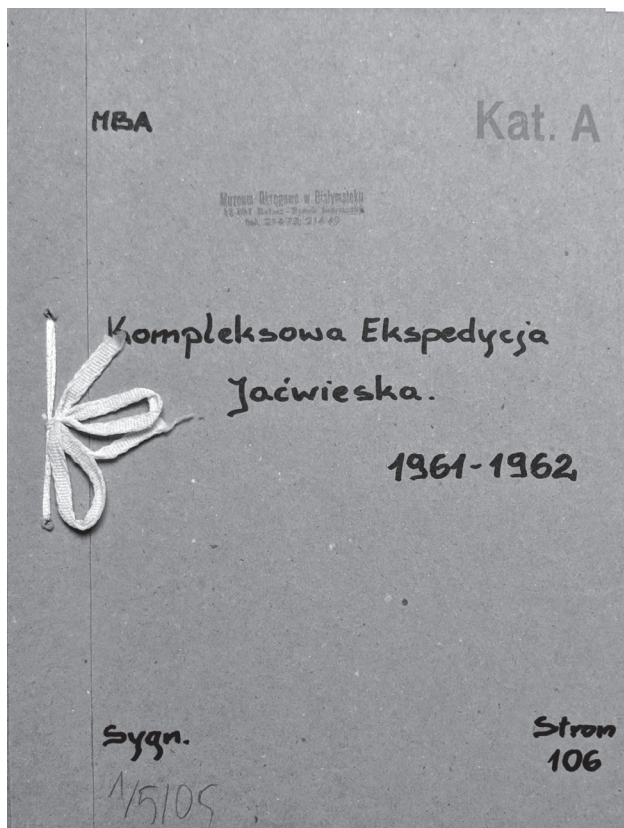
W zespole oznaczonym jako „część 1.” znalazły się publikacje w formie broszur, m.in. dwa statuty BTN z roku 1963 i 1968, oraz inne dokumenty dotyczące działalności związanego z KEJ Białostockiego Towarzystwa Naukowego. Wśród nich bardzo interesujące źródła odnoszące się do dyskusji nad utworzeniem w Białymstoku instytucji naukowych typu humanistycznego zasługują na szczególną uwagę ze względu na twórczą rolę BTN w kreowaniu propozycji. Jednym z nich jest „Protokół z posiedzenia Komisji BTN z dn. 30. VIII 1967 r., w sprawie opracowania programu rozwoju inwestycji naukowych na terenie Białostocczyzny” (maszynopis, 3 strony). W nawiązaniu do wypracowanych na tym posiedzeniu propozycji i postulatów BTN, Przewodniczący Miejskiej Rady Narodowej w Białymstoku, w piśmie do Przewodniczącego Komisji ds. Rozwoju Nauki BTN, z 6. 09. 1967, przedstawił propozycje władz, wśród których zwraca uwagę pkt. 4 postulujący: „Utworzenie ośrodka naukowego BTN: zakładu dokumentacji i bibliografii, pracowni naukowych, placówki naukowo wydawniczej jako filii PWN- PWN Wydawnictw Lekarskich i pkt. 5. Utworzenie Zakładu PAN (w zakresie pracowni antropologicznej i etnograficznej) (maszynopis, 3 strony). Bardzo ciekawa, z perspektywy planowanego rozwoju działalności naukowej Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej, jest informacja zawarta w Protokole z II posiedzenia Komisji BTN z dn. 6. 09. 1967 r. o uzasadnieniu przez Jana

Jaskanisa konieczności powstania w Białymstoku filii Instytutu Historii Kultury Materialnej o profilu bałto – słowiańskim. Niestety tych propozycji nie zrealizowano.

„Archiwum J. Jaskanisa, część 2 „zawiera sprawozdania z działalności Muzeum w latach 1975-1979, czyli z czasów wygaszania działalności KEJ. W jednym z dokumentów tego zbioru: „Sprawozdaniu Muzeum Okręgowego w Białymstoku z realizacji programu rozwoju kultury w latach 1975 – 1978” sporządzonym przez J. Jaskanisa, w 1978 r., znajduje się interesujący pasus: „Muzeum Okręgowe w Białymstoku rozwinęło się jako ośrodek naukowo – badawczo – oświatowy, prowadzący badania o zasięgu krajowym nad tematyką jaćwieska i stosunkami bałto – słowiańskimi.”

Podstawowym źródłem do studiów nad naukową działalnością Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej jest przechowywana w Dziale Archeologii połowa dokumentacja badanych stanowisk. Przeprowadzona kwerenda wykazała, iż w archiwum Działu znajduje się ich 48, przy czym, teki obiektów, na których prace archeologiczne prowadził białostocki ośrodek muzealno – konserwatorski opłacanych ze środków konserwatorskich województwa białostockiego zawierają pełną dokumentację polową. W jej skład wchodzi dzienniki badań, pisane z reguły odręcznie, plany polowe, inwentarze z rysunkami zabytków wydzielonych, często również wybranych fragmentów ceramiki i całych naczyń, inwentarze dokumentacji rysunkowej, materiału masowego, znakomita dokumentacja fotograficzna, maszynopisy sprawozdań sporządzanych dla WKZA, maszynopisy i nadbitki artykułów dotyczących badanych stanowisk, sprawozdania z badań przyrodniczych, korespondencja urzędowa, lisy płac. W przypadku stanowisk z Suwalszczyzny badanych i finansowanych przez inne instytucje (PMA, IHKM w Warszawie) przechowywana dokumentacja ograniczona jest najczęściej do sprawozdań, wybranych zdjęć z prac terenowych, rysunków lub fotografii zabytków, czasami tylko korespondencji urzędowej. Jedną z kategorii źródeł jest zachowana, niezwykle interesująca, korespondencja merytoryczna, między badaczami a Konserwatorem Zabytków Archeologicznych na woj. białostockie, niekiedy zawierająca prywatne akcenty. Wspomnieć też należy o niezwykle ważnym materiale źródłowym przechowywanym w Dziale Archeologii jakim są zarchiwizowane negatywy z badań Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej. Zbiór ten liczy około 428 czarno

- białych negatywów celuloidowych i 1 negatyw szklany (czarno - biały, z ryciną grobu spod kurhanu nr 2 w Szwajcarii, z 1957 r.).

Kwerendę dokumentów przekazanych w 2005 r. przez Muzeum Podlaskie do Archiwum Państwowego w Białymstoku przeprowadziłam wspólnie z dr hab. Maciejem Karzewskim z Uniwersytetu w Białymstoku dzieląc się materiałem źródłowym.

Moim zadaniem była kwerenda dokumentów zarchiwizowanych w Zespole Muzeum w Białymstoku (31 teczek) i Zespole Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Białymstoku, 1 te czka z hasłem klasyfikacyjnym: Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska 1961 - 1962. Teczki zawierały dokumenty z różnych sfer działalności merytorycznej Muzeum, przede wszystkim Działu Archeologii i Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych.

Dokumenty związane z działalnością Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej dotyczą przede wszystkim spraw organizacyjnych badań terenowych, zwłaszcza tych finansowanych przez Białostockiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych. Zachowały się zestawienia, listy płac i angaże z nazwiskami uczestników poszczególnych ekspedycji, zarówno pracowników merytorycznych jak i fizycznych, np. z badań w Krzywólce (teczka Dział Archeologiczny 1960 - 1970, sygn. 1/16./05), Osowej (teczka: Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska 1961 - 1962, sygn. 1/5/05) czy Korklinach (teczka jw.). Z maja 1962 roku pochodzą dokumenty dotyczące planowanego przyjazdu szwedzkiej ekipy językoznawców pod kierownictwem Knuta Olafa Falka na badania toponomastyczne (Teczka: Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska 1961 - 1962, sygn. 1/5/05). Niezwykle ciekawy jest zespół archiwaliów związanych z wyjazdem J. Antoniewicza i J. Jaskanisa z ramienia KEJ na VI Międzynarodowy Kongres Nauk Prehistorycznych i Protohistorycznych, który odbył się w Rzymie w dn. 29. 08 - 3. 09. 1962 roku (Teczka jw.). Zachowały się dokumenty z narady i zjazdu wyborczego KEJ w dn. 28-29. 11. 1961 r. z listą osób zaproszonych (Teczka jw.).

Z przechowywanego w zasobach Działu Archeologii Muzeum Podlaskiego w Białymstoku i Archiwum Państwowym w Białymstoku zespołu dokumentów wyłania się ogrom pracy i dokonań interdyscyplinarnego zespołu badaczy, działającego w ramach Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej, którzy przez zaledwie dwie dekady stworzyli podstawy wiedzy o społeczeństwach bałtyjskich zamieszkujących w I tysiącleciu naszej ery dzisiejszą Suwalszczyznę. Poczesne miejsce wśród nich zajmowali archeolodzy z muzealno-konserwatorskiego ośrodka w Białymstoku, przede wszystkim Danuta i Jan Jaskanisowie.

Ewa Smolska¹
Piotr Szwarczewski²
Jonas Mazeika³

■ ^{1,2}Uniwersytet Warszawski,
Katedra Geografii Fizycznej

■ ³Nature Research Centre, Laboratory of Nuclear
Geophysics and Radioecology, Vilnius, Lithuania

✉ ¹e.smolska@uw.edu.pl, ✉ ²pszwarczewski@wp.pl,

✉ ³jonas.mazeika@gamtc.lt

Badania geomorfologiczne na terytorium Jaćwieży w północno-wschodniej Polsce i zachodniej Litwie

Badania geomorfologiczne prowadzone na obszarze historycznej Jaćwieży przez Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW obejmowały zagadnienia wpływu człowieka na rzeźbę wybranych obszarów. Najlepiej wpływ ten odzwierciedlony jest w osadach deluwialnych i w osadach jeziornych.

Deluwia występuje w strefach podstokowych i w dnach zagłębień. Pochodzą z erozji gleby, która uaktywnia się po wylesieniu i zajęciu stoków pod rolnicze użytkowanie. Wraz ze spływającymi po nachylonej powierzchni terenu wodami opadowymi czy roztopowymi, słabo chroniona gleba podlega erozji. Erodowana gleba jest akumulowana głównie na dolnej, wklęsłej części stoku i w bezpośrednim sąsiedztwie stoku, w tzw. strefie podstokowej. Erozja na odstłoniętych stokach zapisuje się również w postaci wzrostu udziału materii mineralnej w osadach jeziornych. Szczególnie ma to miejsce w okresach intensywniejszego użytkowania terenu, w sąsiedztwie jezior, zwłaszcza gdzie nachylenia stoków są duże.

Na obszarach młodoglacjalnych występuje wiele zagłębień bezodpływowych i na ich dno dostarczany jest materiał pochodzący z erozji otaczających je stoków. Zgromadzone tam osady są doskonałym geoarchiwum, z którego można badaniami sedymentologicznymi i geochemicznymi odtworzyć etapy sedymentacji a datowaniem radiowęglowym wskazać wiek depozycji. Badania prowadzone na Pojezierzu Suwalskim pozwoliły na rozpoznanie deluwii w wielu miejscach takich jak: zagłębienie Szeszupy (okolice Gulbieniszek, Udziejka, Łopuchowa czy Smolnik), dolina Błędzianki, okolice Prudziszek, okolice Leszczewka w basenie Wigier, na Pojezierzu Sejneńskim w okolicach Sejn, w okolicach Rajgrodu, a także na obszarze Litwy w sąsiedztwie grodzisk Urdomin (Rudamina) i Mikyèiai.

Wyniki badań wskazują, że miąższość deluwii jest zróżnicowana od 0,5 m do ponad 2 m.

Zapoczątkowanie procesów erozyjnych na Pojezierzu Suwalskim przypada na czasy kultury sudowskiej, było to na ograniczonej skalę przestrzenną. Areal upraw wyraźnie powiększył się za czasów Jaćwingów, do XIII w. O ile społeczności kultury sudowskiej preferowały lekkie w uprawie gleby piaszczyste (piaski i piaski słabogliniaste), to Jaćwingowie poza kontynuacją upraw na już wylesionych obszarach, zajmowali pod rolnictwo również gleby cięższe w uprawie, jak gliny piaszczyste na obszarach falistej i pagórkowatej moreny dennej. Proces zajmowania kolejnych stoków pod uprawę był raczej asynchroniczny w czasie i postępował stopniowo. Wskazują na to daty w podłożu deluwii: od 1650±60 BP (sudowska faza osadnictwa) do 860±130 BP. Na Suwalszczyźnie na osadnicze fazy sudowską i jaćwieską przypada główny etap erozji wąwozowej – wówczas dochodziło do rozwoju już istniejących wąwozów jak i powstawania nowych

na wylesionych stokach.

Na Pojezierzu Łęckim badania prowadzone w sąsiedztwie Góry Grodzisko (okolice Skomacka Wielkiego) objęły szczegółową analizą niewielkie zagłębienie bezodpływowe, wypełnione deluwiami o miąższości 2,4 m, z czego warstwa na głębokości 0,9-1,45 m wskazuje na intensywne wykorzystanie rolnicze i rzemieślnicze terenu do X w.

Początek wypełniania zagłębień bezodpływowych osadami z erozji stoków w okolicach Olecka datowano na 1665 ± 50 BP – miąższość tych osadów lokalnie przekracza 1,5 m.

W okolicach Sejn reakcje stoków na zmiany użytkowania ziemi rozpoczynają się od 810 ± 80 BP do 530 ± 50 BP i wiązać je należy ze schyłkowym etapem okresu jaćwieskiego oraz z rozwojem osadnictwa mazowieckiego.

Wypełnianie deluwiami zagłębień bezodpływowych położonych na wschód od Rajogrodu rozpoczyna się od 610 ± 40 BP. W tych formach obserwuje się dobrze zachowane tarasy rolne, o szerokości do 30-50 m i miąższości deluwii przekraczającej 1 m.

W sąsiedztwie grodzisk litewskich w okolicach Łoździejów (Rudamina czy Mikyèiai) początek reakcji stoków na zmiany użytkowania ziemi datowany jest od 2360 ± 50 BP do 1560 ± 60 BP, a miąższość tych osadów waha się od 0,45 do 0,75 m.

Podsumowując, chcemy podkreślić, że tylko lokalnie badaniami były objęte okolice grodzisk i dotychczas nie prowadzono kompleksowych badań wpływu na rzeźbę terenu osadnictwa jaćwieskiego. Natomiast zapis geomorfologiczny (erozja stoków), sedymentologiczny (warstwy osadów) oraz geochemiczny (wyraźne wzbogacenie w wybrane pierwiastki śladowe wskazujące na działalność rolniczą i rzemieślniczą) potwierdzają zwiększoną antropopresję na środowisko abiotyczne, wcześniejszą w części zachodniej i późniejszą ku wschodowi i południowi obszarów pogranicza jaćwiesko-litewskiego.

Etnograf wśród archeologów. Eksploracje terenowe prof. Mariana Pokropka i ich znaczenie dla poznania kultury obszaru Suwalszczyzny

Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska jako przedsięwzięcie naukowe o nowatorskim charakterze i międzydiscyplinarnym zakresie planów, a w konsekwencji realizacji badawczych, została oficjalnie uruchomiona w roku 1959. Na jej czele stanął dr Jerzy Antoniewicz, który zgromadził wokół siebie szacowne grono badaczy. Według założeń, ekspedycja była strukturalnie podzielona na zespoły badawcze: archeologiczny, antropologiczny, historyczny, przyrodniczy, językoznawczy i etnograficzny. Za prowadzenie badań etnograficznych w ramach ekspedycji odpowiadał – wówczas młody magister – Marian Pokropek. Rozpoczęcie systematycznych badań etnograficznych przez Mariana Pokropka było poprzedzone istotnym dla zakresu eksploracji terenowych wydarzeniem. Przypominając to

zdarzenie współcześnie, prof. Marian Pokropek nie kryje szczerego uśmiechu i emocji. Jak sam wspomina: *Pewnego dnia skontaktował się ze mną doktor Jerzy Antoniewicz. Znałem go osobiście, gdyż uczyłem się na wykładach jego stryja profesora Włodzimierza Antoniewicza, a i on tam przychodził. Znał moje zainteresowania ziemiami wschodniej i północnej Polski. Spotkaliśmy się i powiedział do mnie, że muszę włączyć się w prace ekspedycji i przyjąć funkcję etnografa. Już na miejscu, w podsuwalskiej Szwajcarii, zorientowałem się, że jestem jedynym magistrem wśród całego grona utytułowanych badaczy. Na dodatek etnografem, a nie jak większość archeologiem. Podeszedłem do doktora Antoniewicza i mówię mu „Panie doktorze, ale ja tu żadnych śladów jaćwieskich z etnograficznego punktu widzenia nie widzę. Nie wiem w jaki sposób będę więc mógł panu pomóc?”. Odpowiedź, jaką usłyszałem strwożyła mnie, ale i otworzyła szerzej oczy. Usłyszałem: „Proszę opisać to, co pan zobaczy i zdoładzie”.*

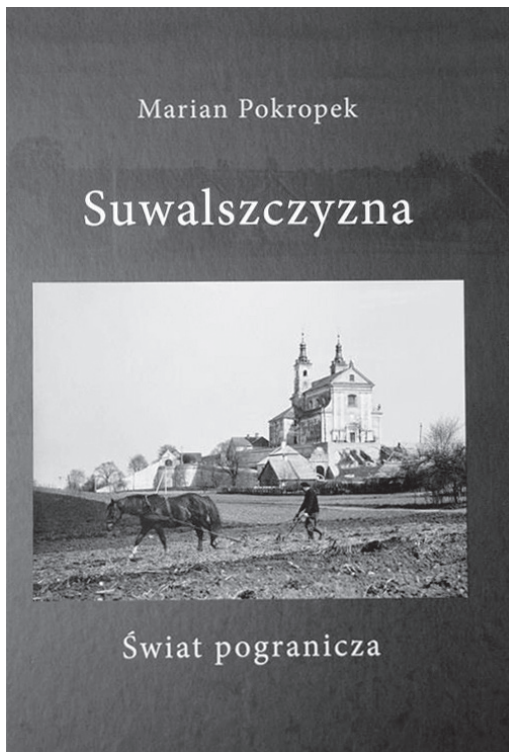
W pracach Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej Marian Pokropek uczestniczył trzykrotnie. Swoje obserwacje prowadził według przedwojennych zasad badawczych, zaproponowanych przez etnologa i historyka kultury prof. Kazimierza Moszyńskiego, oraz Jana Stanisława Bystronia. Według powziętych przez siebie założeń, zwieńczeniem eksploracji terenowej Suwalszczyzny miało być opracowanie monografii etnograficznej tego terenu, obejmującej podstawowe dziedziny kultury ludowej, głównie materialnej. Rezultatem penetracji terenowych prof. Mariana Pokropka było szereg opracowań, w tym

Profesor Marian Pokropek w swoim Muzeum Sztuki Ludowej w Otrębusach

Źródło:
<https://www.brwinow.pl/5213-spotkanie-z-profesorem.html>

między innymi w drugim tomie *Studiów i materiałów do ziemi sejneńskiej* opracowanie *Ziemia sejneńska pod względem etnograficznym*. W czasopiśmie „Etnografia Polska” M. Pokropek zamieścił obszerny artykuł pt.: *Zróżnicowanie kulturowe na pograniczu etniczno-językowym i jego odbicie w świadomości mieszkańców na przykładzie pogranicza polsko-litewsko-białoruskiego w północno-wschodniej Polsce*. Naturalną kontynuacją wcześniejszych, okazała się być publikacja pt.: *Wytwórczość i sztuka ludowa Pojezierza Suwalsko-Augustowskiego*, wydana w 1979 roku. Materiały terenowe, głównie fotografie obiektów terenowych i artefaktów kultury materialnej stanowią trzon bogatego archiwum badawczego autora. Na ich podstawie powstały liczne ekspozycje muzealne, publikacje etnograficzne, a także prace licencjackie i magisterskie. Pozyskany w latach sześćdziesiątych materiał archiwalny stanowi bezcenną dokumentację materialnej kultury ludowej obszaru Suwalszczyzny.

42

Marian Pokropek (profesor doktor habilitowany), etnograf polski, urodził się 7 września 1932 roku w Maryjance (woj. mazowieckie). Do szkoły podstawowej uczęszczał w Brwinowie, następnie uczył się w Gimnazjum im. Stefana Batorego w Warszawie, gdzie działał w Warszawskiej Drużynie Harcerskiej oraz w sekcji kolarskiej Klubu Szkolnego – Batory (później w sekcji kolarskiej CWKS Legia). Maturę zdał w Liceum im. Tadeusza Czackiego. W latach 1952–1956 studiował na Uniwersytecie Warszawskim (Wydział Historyczny, Sekcja Historii Kultury Materialnej). Od 1956 roku brał udział w ogólnopolskich badaniach terenowych Polskiego Atlasu Etnograficznego. W 1964 roku obronił rozprawę doktorską pt. *Rozwój osadnictwa i budownictwa na Podlasiu*, zaś w 1978 – pracę habilitacyjną pt. *Budownictwo ludowe w Polsce geneza, rozwój i zróżnicowanie regionalne*. Od roku 1996 prof. Marian Pokropek prowadzi założone przez siebie i zorganizowane we własnym domu Muzeum Sztuki Ludowej.

Dramatis personae Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej: Włodzimiera i Romuald Odojowie (1931-2018)

Romuald Odoj i Włodzimiera Ziemińska-Odojowa, absolwenci pierwszego rocznika archeologii w powojennej Polsce, od 1955 r. związali się zawodowo z Olsztynem. Nie znaczy to jednak, że ich zainteresowania naukowe i ogromny dorobek badawczy dotyczyły jedynie Warmii i Mazur. Bardzo ważny epizod ich życia, jeśli można tym mianem określić ponad dekadę prac terenowych, dotyczył również Suwalszczyzny, w granicach dawnego województwa białostockiego.

Włodzimiera Ziemińska-Odoj i Romuald Odoj

Miało to związek z pracami rodzącej się Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej, z którą losy połączyły ich, nie tylko zawodowo ale i towarzysko, na wiele kolejnych lat.

Zainicjowane w połowie lat 50. XX w. badania KEJ, największej jak dotąd ekspedycji naukowej na Suwalszczyźnie, stanowiły w ówczesnych realiach zadanie ogromnie trudne nie tylko organizacyjnie, czy logistycznie, ale też kadrowo. Dość powiedzieć, że na terenie północno-wschodniej Polski, w granicach dwóch wielkich województw – olsztyńskiego i białostockiego – pracowało wtedy zaledwie kilkoro archeologów. Wśród tytułowych *dramatis personae*, czyli „na liście” uczestników tego doniosłego przedsięwzięcia, znaleźli się zatem praktycznie wszyscy badacze, zajmujący się wówczas problematyką bałtyjską. W tym późniejsze jej sławy, w postaci znakomitych małżeństw i tandemów badawczych Łucji i Jerzego Okulicz-Kozarynow, Danuty i Jana Jaskanisów, czy Państwa Odojów właśnie.

Włodzimiera i Romuald Odojowie to dziś legendy archeologii północno-wschodniej Polski, cieszący się zasłużoną sławą pionierów w jej powojennych dziejach. Nierozłączni za życia, odeszli Jedno po Drugim, w odstępie niespełna dziesięciu miesięcy – w jakże smutnym przez to roku 2018.

Anna Juga-Szymańska
Paweł Szymański

■^{1,2}Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski

✉¹a.juga-szymanska@uw.edu.pl

✉²pmszyman@uw.edu.pl

Terenowe badania archeologiczne Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej

Do lat pięćdziesiątych XX wieku, na Suwalszczyźnie prowadzono stosunkowo niewielkie badania wykopaliskowe. Należały do nich m.in. prace S. Krukowskiego w Wysokiem i Jasudowie oraz R. Jakimowicza na cmentarzyskach w Suchodółtach i Prudziskach. Do tej listy wykopalisk można również dodać prace na położonych w południowej części interesującego nas obszaru cmentarzyskach w Bargłowie Dwornym i Judzikach (J. Marciniak) oraz Necie (S. Madajski). Z kolei w czasie II wojny światowej, po włączeniu tych terenów do Prus Wschodnich (*Kreis Sudauen*), przebadano cmentarzyska w Raczkach (W. La Baume) i Płocicznie (W. Gronau). Tak nieznaczna liczba badań powodowała, że wszelkie wnioski dotyczące starożytnego osadnictwa na tych terenach było oparte na niepewnych podstawach.

Pierwsze powojenne prospekcje terenowe i prace wykopaliskowe (cmentarzysko w Jeleniewie) na Suwalszczyźnie miały miejsce w 1954 roku, natomiast duże badania – w 1955 roku na nekropoli w Szwajcarii. Intrygujące wyniki tych prac spowodowały, że z inspiracji Jerzego Antoniewicza od następnego roku rozpoczęto intensywne wykopaliska na kolejnych cmentarzyskach, przede wszystkim w Osowej, Szurpiłach, Żywej Wodzie i wymienionej wyżej Szwajcarii.

44

Badania archeologiczne w Szwajcarii k/Suwałk (1959 r.). Reprodukacja pocztówki PTTK. Fot. T. Smagacz

W 1959 roku, ponownie z inicjatywy J. Antoniewicza, istniejącej już ekspedycji nadano ramy organizacyjne, określając ją Kompleksową Ekspedycją Jaćwieską. W ciągu następných lat jej istnienia, aż do stanu wojennego, przebadano kilkadziesiąt stanowisk Oprócz wyżej wymienionych, były to cmentarzyska m.in. w Bachanowie, Bargłowie, Bilwinowie, Brodzie Nowym, Jasionowej Dolinie, Jemielistem, Korklinach, Krzywólce, Nieszkach, Osinkach, Podliszewie, Podwysokich, Prudyszczkach, Necie, Wołowni i Wólce, osady w Małych Raczkach, Osinkach i Osowej, grodziska w Rajgrodzie, Posejnelach i Żubronajciach. Pracami tymi kierowało grono badaczy, należy tu przede wszystkim wymienić Jerzego Antoniewicza, Mariana Kaczyńskiego, Jana Jaskanisa, Jerzego Okulicza oraz Danutę Jaskanis, Włodzimierz Ziemlińską – Odojową i Romualda Odoja, Stanisława Suchodolskiego, Wojciecha Szymańskiego i Tadeusza Żurowskiego.

Prace archeologiczne Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej koncentrowały się przede wszystkim na stanowiskach z późnego okresu wpływów rzymskich i okresu wędrówek ludów. Było to spowodowane między innymi groźbą zniszczenia czytelnych w terenie cmentarzysk z kamiennymi kurhanami. Znacznie mniej natomiast uwagi poświęcano stanowiskom wcześniejszym i późniejszym, osiedlom i grodziskom. Obecnie jednak trudno stwierdzić, czy wszystkie stanowiska w interesujących nas latach badane były pod egidą KEJ, a które niezależnie od niej.

Należy podkreślić, że wyniki zdecydowanej większości badań KEJ zostały opublikowane. Niektóre (np. Korkliny, Wołownia) niedługo po wykopaliskach, inne, jak w przypadku cmentarzyska w Bachanowie i osady w Osowej – ostatnimi laty. Niektóre miały oddzielne monografie (np. Szwajcaria), natomiast wyniki prac na innych (np. cmentarzyska w Osowej czy Żywej Wodzie) zamieszczono w cyklu sprawozdań z poszczególnych sezonów. Jedynie pojedyncze, jak np. grodzisko w Żubronajciach i cmentarzysko w Osinkach nie mają swoich opracowań.

Ten kilkadziesięcioletni cykl badań wykopaliskowych, w połączeniu z bardzo wysokim odsetkiem publikacji, uprawnia do twierdzenia, że Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska była bezprecedensowym zjawiskiem w dziejach polskiej archeologii. Dała ona silne podstawy do znacznie lepszego poznania pradziejów Suwalszczyzny.

NOTATKI

A series of horizontal dotted lines intended for writing notes.